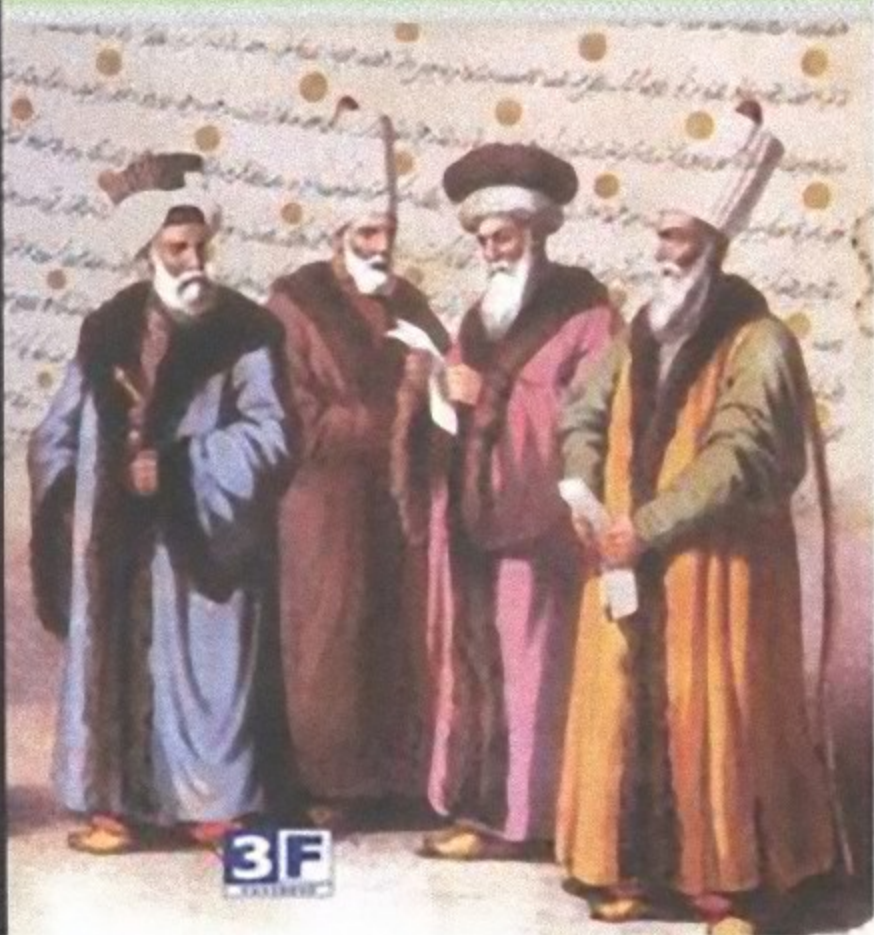

OSMANLI DİPLOMASİSİ

İBRAHİM SAVAŞ

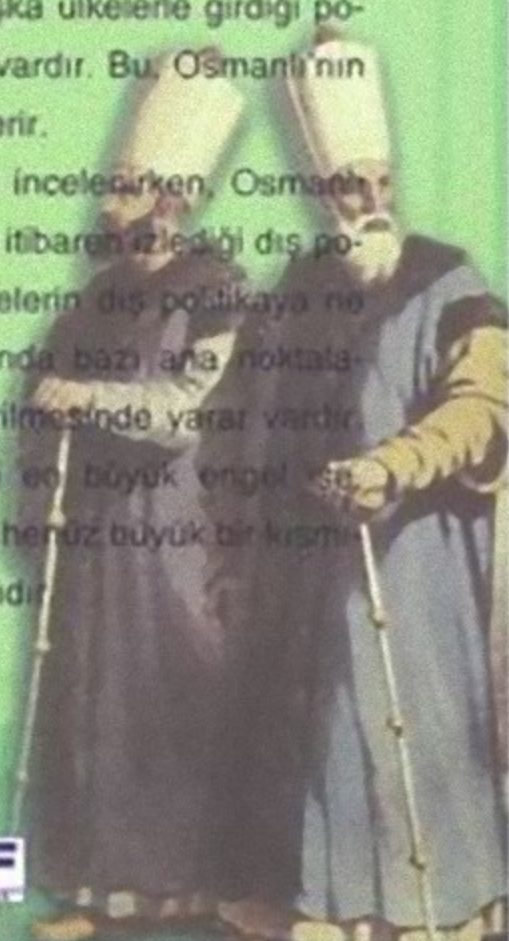
3F
KATILIM

ALİ İBRAHİM SAVAŞ

OSMANLI DİPLOMASİSİ

Osmanlı, Osmanlı'yı yapan özel ilgi alanlarına inilmeden, bu kimliği yapan unsurlara dikkat edilmeden anlaşılabilir. Bu unsurlar arasında siyasetin ve Osmanlı'nın başka ülkelerle girdiği politik ilişkilerin büyük yeri vardır. Bu, Osmanlı'nın diplomasi yönünü bize verir.

Osmanlı diplomasi tarihi incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren izlediği dış politika ve iç politik gelişmelerin dış politikaya ne derece tesir ettiği hakkında bazı ana noktaların ele alınıp değerlendirilmesinde yarar vardır. Araştırmacının önündeki en büyük engel ise Osmanlı kültür mirasının henüz büyük bir kısmının araştırılmamış olmasıdır.

ISBN 978-9944-997-24-9

9 789944 997249

3F

ALİ İBRAHİM SAVAŞ

Prof. Dr. Ali İbrahim Savaş (Aslen Sinop/Boybatlı, 1956 Ankara doğumlu): Frankfurt ve Köln Üniversitelerinde, Türko-
loji anabilim dalında, İslami Bilimler ve Alman Dili ve Edebi-
yatı yan dallarında lisans tahsilini bitirdi (1982). Ayrıca 1985
yılında Viyana Pedagoji Akademisini bitirdi. 1989'da *Der Ge-
sandtschaftsbericht Mustafa Hatti Efendis über seine Ge-
sandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1748 (1748 yılında Viya-
na'ya elçi olarak gönderilen Mustafa Hatti Efendi'nin Sefareti)*
(TTK Yay., Ankara 1999) isimli teziyle doktor oldu; doktora
sonrası beş yıl Viyana'da hocalık yaptı. 1994'de Türkiye'ye dön-
dü; 1997'de doçent, 2003'te profesör oldu. 1994-2000 yılları
arasında Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümünde görev yaptı. 2000 yılından bu yana Gaziosmanpa-
şa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde öğre-
tim üyesi olarak çalışmaktadır. *Ebu Sehl Numan Efendi* (TTK
Yay., Ankara 1999), *Viyana Sefaretnamesi* (TTK Yay., Ankara
1999), *Jahn Locke* (tercüme, Liberte Yay., Ankara 1998), yayımlanmış kitaplarıdır. Osmanlı diplomasisi ve Osmanlı diploma-
tikasının dili ile alakalı çeşitli makaleleri ve tercümeleleri vardır.

3F YAYINEVİ

Yayın No: 24

Yayın Hakları: 3F Kitap Yayın ve
Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti.

Yayın Yönetmeni: Fatih Andı

Kapak: Hatice Dursun

Sayfa Düzeni: Yusuf Yağ

Birinci Basım: Mart 2007

ISBN: 978-9944-997-24-9

Basım Yeri: Bayrak Matbaacılık Ltd. Şti.

Davutpaşa Cd. MB İş Merkezi No: 14 Kat: 2

Topkapı/İstanbul 0212 493 11 06

3F YAYINEVİ

Cağaloğlu Yokuşu Sokak No:1 Özhekim

İşhanı Kat: 2 Da: 22 Eminönü/İstanbul

Tel: 0212 526 30 66 Faks: 0212 526 30 65

www.3fyayinevi.com

OSMANLI DİPLOMASİSİ

Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ

İSTANBUL - 2007

*Dedem Hüseyin Avni Öztürk Bey'in
aziz hatırasına*

İçindekiler

Ön Söz	7
Giriş	9
I- Diplomasi Kelimesi Hakkında	9
II-Osmanlı Diplomasinin Yapısal Dönemleri	10
1. Dâimi (İkâmet) Elçiliklerin Tesisine Kadar Geçen Dönem (1299-1793).....	10
2. 1793'den 1815 Viyana Kongresi'ne Kadar Olan Dönem (İkâmet Elçileri)	16
III-Osmanlı Diplomasinin Siyasal Dönemler Açısından Dönüm Noktaları	18
1. Kuruluştan 1453 İstanbul'un Fethi'ne Kadar Olan Dönem	18
2. 1453'den 1606 Zıtvatorog Barışı'na Kadar Olan Dönem	23
3. Zıtvatorok'dan Karlofça'ya (1606-1699) Kadar Olan Dönem	29
4. Karlofça'dan Küçük Kaynarca'ya (1699-1774) Kadar Olan Dönem	31
5. Küçük Kaynarca'dan Paris Antlaşması'na (1774-1856) Kadar Olan Dönem	34
IV- Osmanlı Diplomasinde "El-Kâdimu Yüzâru" Kâidesi	38
1- Diplomatik Arkaplan	40

2- "El-kâdimu Yüzâru" Kâidesi	45
V- Sefaret Görevi	63
1. Payitahta Giriş Töreni	63
2- Resm-i Kabul (audience)	65
2.1. Mehmed Emnî Paşa'nın Resm-i Kabul Protokolü	67
2.2. Mustafa Hattî Efendi'nin Resm-i Kabul Protokolü	68
3. Veda Ziyareti.....	69
VI. Osmanlı Devletine Gelen Yabancı Elçiler	70
1. Yabancı Elçilerin İstikbâli ve İstanbul'a Giriş Merâsimleri.....	71
2. Resm-i Kabul Merasimi	74
2.1. Sadrazam Tarafından Kabul	74
2.2. Padişah Tarafından Kabul	76
Kaynakça	79
Dizin	83

ÖN SÖZ

Osmanlı diplomasi tarihi incelenirken, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren izlediği dış politika ve iç politik gelişmelerin dış politikaya ne derece tesir ettiği hakkında bazı ana noktaların ele alınıp değerlendirilmesinde yarar vardır. Araştırmacının önündeki en büyük engel ise, Osmanlı kültür mirasının henüz büyük bir kısmının araştırılmamış olmasıdır. Avrupa'da ve Balkan ülkelerinde yapılan Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmalar zamanla büyük bir aşama kaydetmiş ve çalışmaların akışı hususunda öncelikle disiplinler çalışmaları yapılmıştır. Bizim tarih çalışmalarında ülke genelindeki bütün tarihçileri bağlayan metodolojik çalışma eksikliğimiz, bu sahada yapılması gereken çalışmalara da yansımaktadır. Henüz katalog ve arşivlerimizdeki tasnif çalışmaları bitmemiş ve araştırmacıya *handapparat* hizmeti sunacak olan umûmî ve husûsî Osmanlı tarihlerinin büyük bir kısmı araştırmacılar için hâlâ *terra incognita* durumundadır. Bu sebeple Osmanlı diplomasisi ve diplomasi tarihi ile alakalı çalışmalar da bu istenmeyen durumdan nasibini almaktadır. Bu hususta da yazılacak her şey, söylenecek her söz eksiktir ve tamamlanmaya muhtaçtır.

Osmanlı diplomasi tarihi ilgili birinci dereceden alakalı eserlerin başında *sefâretnâmeler*, *sınır tahdit raporları*, *barış müzâkere raporları*, *umûmî ve husûsî tarihler*, *yabancı devletlerle yapılan akitler*, *yazışmalar* ve ayrıca o dönem ilişkilerini aydınlatan *yabancı tarih çalışmaları* ve *yabancı elçiler tarafından kaleme alınan sefâretnâmeler* gelmektedirler. Bu konuda da, Osmanlı diplomasi tarihine materyal teşkil edecek bu tür eser ve vesikaların mümkün olduğu kadarıyla tamamının çalışılıp değerlendirilmesi neticesinde daha fazla şeyler söylenebilecektir.

Biz bu çalışmamızda, şimdiye kadar konu ile alakalı olarak değerlendirdiğimiz *umûmî* ve *husûsî* tarihler, *sefâretnâmeler*, *sınır tahdit raporları*, *diplomatik müzâkereler* ve *yazışmalar* ışığı altında Osmanlı diplomasi tarihi hakkında mevcut bilgilerimizi belirli bir sistematik içinde değerlendirmeye çalışacağız.

GİRİŞ

I- Diploması Kelimesi Hakkında

Diplomatika ve *diplomasi* kelimeleri, aynı kökten türetilmiş kelimeler olması sebebiyle genellikle karıştırılmaktadır. *Diplomasi* kelimesi de *diplomatika* (*vesika ilmi*) kelimesi gibi etimolojik olarak *di ploma* kelimesinden türetilmiş bir kelimedir ve bu kelimenin anlamı ise, 'üzerinde imza bulunan ikiye katlanmış kağıt, belge¹ demektir. Bu bağlamda *diplomasi* kelimesi, devleti tarafından kendisine *di ploma* (*credential*) verilen yüksek dereceli memurun (*diplomat*) dış işlerinde yapmakla mükellef olduğu vazife, iş manasındadır ve *di ploma* kelimesini bugünkü dile *itimatnâme* (*güven mektubu*) olarak çevirebiliriz. Diploması bir manada, resmî temsilciler vasıtasıyla devletler arasındaki ilişkileri yürütme işi ya da sanattır². Geniş manada diploması ile dış politika ayrımı yapmak doğru değildir. Dar manada ise, dış politika, bir devletin uluslararası sis-

¹ Duden, *Das Herkunftswörterbuch, Etymologie der deutschen Sprache*, s.129. Ayrıca, geniş bilgi için bk. M.Kütükoğlu, "Diplomatik", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994, IX, 360.

² Das Fischer Lexikon, *Internationale Beziehungen*, neşr.: K.Dietrich Bracher, Frankfurt 1969, s.64.

temden beklentileri yani amaçları; diplomasi ise, bu amaçlara varmak için kullanılan araç ve mekanizmalardır³.

Bazı tarihçiler, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılın sonlarına kadar öteki devletlerle olan ilişkilerini "diplomasi" ya da "dış politika" kavramlarıyla açıklamaya çalışmanın yanıltıcı olacağını ifade etmektedirler⁴. Bu yüzden burada bazı noktaların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir; bu da, bir ülkenin belirli bir dış politika ve diplomasi anlayışının olup olmadığını tespit etmek için, o ülkenin mutlaka dış temsilcilikler vasıtasıyla temsil edilmesi mi gerekir, yoksa, bu temsilcilikler olmadan da o ülkenin belirli bir diplomasi anlayışının olmasından bahsetmek yanlış mı olur, sorularının cevaplandırılması lazımdır. Fakat göz ardı edemeyeceğimiz nokta ise, bir devletin herhangi bir devlet ile münasebetleri varsa, o ülkelerin öyle ve ya böyle öteki devletlere karşı dış politikaları, diplomatik tavır ve anlayışlarının olduğu da muhakkaktır; fakat bu münasebetlerin niteliğini ve niceliğini tartışmak ise ayrı bir konudur. İleride de görüleceği gibi, biz Osmanlı Devleti'nin daha uc beyliği statüsünde iken bile dış politik anlayışlar geliştirdiği ve diplomatik tavır ve ilkelerinin olduğuna inanıyoruz.

II-Osmanlı Diplomasinin Yapısal Dönemleri

1. Dâimî (İkâmet) Elçiliklerin Tesisine Kadar Geçen Dönem (1299-1793)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, uluslararası kordiplomatik kuralların kararlaştırıldığı 1815 Viyana Kongresi'ne kadar, Osmanlı kordiplomatilerinin oluşumu açısından kayda değer dönemler mevcuttur. Bu dönemler, Osmanlı kordiplomatilerinin yapısal olarak geçirdiği önemli dönemleri kapsamaktadır. Bu dönemlerde, Osmanlı kordiplomatik teşkilatı, Os-

³ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine bir Deneme)*, Ankara 1987, s.3.

⁴ a.g.e., s.3-5.

manlı dış politikasına paralel olarak büyük değişikliklere uğramıştır. Osmanlı Devleti'nin, *uc beyliği* (*marklık*) statüsüyle Anadolu topraklarında siyasal bir varlık olarak ortaya çıktığı dönemlerde komşuları bulunan tekfurlar ve Bizans ile bir taraftan, diğer Türk beylikleri ile diğer taraftan yakın ilişkiler tesis ettiği bilinmektedir. Bizans ile olan ilişkilerde karşılıklı yardımlaşma esasına dayanan veya evlilik yolu ile takviye edilen ilişkiler mevcuttu. Özellikle Orhan Bey zamanında Bizans ile olan ilişkilerde, husûsi sebeplerle elçi gönderme söz konusudur⁵; hattâ Orhan Bey'in (1324-1362) 1347 yılında Üsküdar'da (*Skutari*) Bizans İmparatoru VI. Kantakuzenos (1341-1354) ile bizzat görüştüğü bilinmektedir⁶. Ayrıca, henüz kuruluş aşamasında olan Osmanlı Devleti'nin büyük bir İmparatorlukla ortak askerî operasyonlar düzenlemesi de ilginç bir konudur⁷. Kantakuzenos, 1348 yılında Umur Bey'in şehit düşmesinden iki yıl önce, yani 1346 yılında, ondan daha kudretli bir müttefik olan Osmanlı hükümdarı Orhan Bey ile anlaşmıştı. Ancak, Orhan Bey'i sadece kudretli bir müttefik olarak algılayan Bizans İmparatoru ilerde yanıldığı anlayacaktı; zira, Orhan Bey, ne Umur Bey, ne de Osmanlılar Aydın ve Saruhan Türkleri idiler. Öncekilerin Bizans ile olan ilişkilerinde ücreti, yağma ve esir elde etme gayesini ön planda tut-

⁵ Kantakuzenos'un rakibi Apokaukos, Kantakuzenos ile mücadelesine kuvvet kazandırmak için 1345 yılında zengin hediyeler ve yüklü elçiler yollayarak Orhan Bey'i kendi saflarına çekmek istemiştir. Bunun yanısıra, Orhan Bey, Venedik ve Bizans ile savaş halinde olan Cenovalılara işbirliği yapmış ve Cenovalılardan silah almıştır. Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, çev.: Orhan Esen-Yılmaz Öner, Alan Yay., İstanbul 1986, I, 184 -187. Halil İnalçık, "Türkler (Osmanlılar)", *İslam Ansiklopedisi*, MEB. Yay., İstanbul 1988, 12/II, 291.

⁶ Ernst Werner, *Die Geburt einer Grossmacht-Die Osmanen*, Berlin 1966, s.123-143.

⁷ 1349 yılında Orhan Bey, Kantakuzenos'un yardım isteği üzerine oğlu Süleyman Paşa'nın komuta ettiği 20.000 kişilik bir orduyu Sırlara karşı gönderdi; bu hizmet karşılığında Orhan Bey mükâfât olarak yalnız imparatorun kızı Theodora'yı eş olarak almakla kalmayıp, aynı zamanda Trakya'nın Ege kıyısındaki Bizans topraklarında askerî operasyonlar yapmak hakkını da elde ediyordu. Werner, a.g.e. s.127.

malarına karşın, Orhan Bey'in izlediği diplomasinin tek istikameti vardı; o da, gittikleri yerleri zaptetmek ve orada yerleşmektir⁸. O sıralarda Osmanlı Beyliği'nin konumunda olan ve hemen hemen aynı güce sahip Karesi Beyliği'nin, bu mücadelelerden başarısız çıkmasının sebebi, iç çekişmelerden kurtulup, Osman Bey ve Orhan Bey gibi ileriye dönük politikaları üretememeleri ve buna uygun diplomatik manevraları usulhla lehlerine çevirememeleridir.

Orhan Bey zamanında yapılan teşkilatlanma gayretleri ve kazanılan topraklar ile *uc beyliği* konumundan *uc devleti* konumuna ulaşan Osmanlı Devleti, hâlâ Anadolu'da egemen olan İlhanlı üstünlüğünü tanımak zorunda idi. Orhan Bey de ilk yıllarında Tebriz'e bağımlı olduğu halde, artık İlhanlı gücünü daha az hissediyordu. Bu sebeple, siyasal manada babasından daha rahat bir beylik sürüyordu. Beyliğinin üçüncü yılında, kendi adına, babası Osman Bey gibi, bağımsızlık alâmeti olan sikke basımını gerçekleştirmişti. Fakat, İlhanlı Devleti'nin 1335 yılında yıkılması ile Osmanlı beyliği gerçek bir egemenlik kazanmış oldu⁹.

Hammer, Osmanlı Devleti'nin ilk elçiyi 1339 yılında Orhan Bey zamanında Bağdad'a gönderdiğini yazmaktadır¹⁰. Bizans ile olan ilişkilerden yola çıkarak, Osmanlı beyliğinin bu devlete sık sık elçi göndermiş olduğu muhakkaktır; ayrıca Bizans imparatorlarının Osmanlı sultanlarının yanında devamlı bir elçi bulundurdıkları da söz konusudur¹¹. Orhan Bey zamanında, Bizans ile dar kapsamda da olsa, zaman zaman akra-

⁸ Şerif Başstav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi, Son Devir (1261-1461), Osmanlı Türk-Bizans Münâsebetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s.44.

⁹ M.Kunt, H.G.Yurdaydın, A.Ödekan, *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1300-1600*, İstanbul 1988, II, 33-34.

¹⁰ Hammer Josef von, *Geschichte des Osmanischen Reiches(GOR)*, Graz 1963, IX,s.326-327.

¹¹ F.Kreutel, *Das Leben und Taten der Türkischen Kaiser*, Graz-Wien-Köln 1978, s. 39.

balık bağları ile pekiştirilen¹², belirli bir diplomatik ilişki bağı mevcuttu. Bu ilişkiler sadece Bizans ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda komşu beylikler ile de ilişkiler tesis edilmiştir. I. Murad zamanında ise, yeni kazanılan ve toprakların genişlemesine paralel olarak, yabancı ve komşu ülkeler ile ilişkiler de büyümüş ve genişlemiştir. İmparator *Joannis* oğlu Kir Manuel'i Sultan Murad'ın yanına elçi olarak kalması için göndermiştir; bu Bizans İmparatorlarının özen gösterdiği bir husustu¹³. Özellikle Balkanların ve İstanbul'un fethinden sonra, Avrupalı devletlerle diplomatik trafik doğal olarak yoğunlaşmıştır.

Osmanlı Devleti, XIV ve XV. yüzyıldan itibaren Balkanlar ve Doğu Avrupa'da siyasi nüfûzunun ve dolayısıyla müzâkere pozisyonunun güçlenmesinden sonra, dış politikada ve diplomatik münâsebetlerde *hiç bir devleti eşit hakları hâiz muhatap (Gleichberechtigter Partner)* kabul etmeyen bir anlayış yerleşmeye başlamıştır. Uluslararası yazışmalara da yansıyan ve Osmanlı diplomatikasında bariz bir şekilde görülen bu anlayış, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'i, Doğu Avrupa'yı idaresi altına aldıktan ve hâkimiyetini Anadolu ve Asya'da tahkim ettikten sonra daha da kuvvetlenmiştir. 1521'de Belgrad'ın fethinden sonra 1526 yılında Macar İmparatorluğunun, güçlü Osmanlı orduları tarafından tarih sahnesinden silinmesinden ve Viyana önlerine kadar uzanan bir siyâsî nüfûz devrinden sonra İslam'ın halifesi ve Hıristiyanlığın hâmisi Avusturya-Roma İmparatoru karşı karşıya gelmiş ve özellikle Osmanlı-Avusturya arasındaki siyâsî ve diplomatik savaş son derece kı-

¹² Orhan Bey, gençliğinde bir komşu tekfurun sanradan Nilüfer Hatun acı ile anılan kızıyla evlenmişti. Yine babasının sağlığında, 1320 tarihlerinde, Bizans imparatoru III. Andronikos Paleologos'un kızı Asporça Hatun'u de eş olarak almıştı. Bu olay daha o yıllarda Bizans'ın Osmanlıları önemli bir komşu olarak gördüklerinin bir işareti olmalı. Kurt, s.39. Ayrıca IV. Kantakuzanos, 1346 yılında şehzâde Orhan'ın kızı ile evlenmesiyle alakalı olarak bir elçilik heyeti göndermiştir. Josef Hammer von, *Büyük Osmanlı Tarihi (BOT)*, çev.:V.Bürün, İstanbul 1992, X, 146.

¹³ GOR, I, 190; William, Miller, *The Latins in the Levant. A History of Frankish Greece (1204-1566)*, Cambridge 1964, s. 318.

zışmıştır. Buna paralel olarak, bu mücâdelelere dolaylı ve dolaysız katılmak zorunda kalan başta Rusya, İran ve Fransa âdetâ XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'in Doğu ve Batı politikalarının ve diplomasisinin yoğunlaştığı merkezler olmuştur.

Osmanlı Devleti 1793 yılına kadar yabancı devletlere dâimî (ikâmet) elçi göndermemiş fakat zaman zaman gerektiğçe fevkalâde elçiler göndermiştir. Önceleri *Nâmeresân*, ve *Çavuş* adlı memurlar, pâdişâh veya sadrazam mektubunu herhangi bir yabancı krala götürmek ile görevlendiriliyorlardı; ancak, bu memurlar, mektupları teslim etmenin haricinde herhangi bir diplomatik görev ifâ etmeye mezun değillerdi. Fakat buna mukabil, gerek cülûs tebliği veya tebriki ve gerekse imzalanmış bir barış antlaşması neticesinde yabancı ülkelere gönderilen fevkalâde elçiler ise, kendilerine verilen nâme-i hümayûnu, hediyeleri ve tasdik olunan barış antlaşması metnini (*ratifikatio*) yabancı hükümdara teslim etmekle görevli idiler. Bunun dışında ziyafet vermek, ziyafetlere katılmak, görüşmelerde bulunmak durumunda idiler. Fevkalâde elçi olarak gönderilirken kendilerine, görev dönüşünde tekrar iâde etmek üzere pâye veriliyordu ve bu göreve, gönderildikleri ülkenin itibarına ve diplomatik misyonun ehemmiyetine göre *orta elçi* veya *büyük elçi* olarak tayin ediliyorlardı. *Orta elçi* olarak gönderilenlere genellikle *defterdâr* veya *nişancılık* rütbesi; *büyük elçi* olarak gönderilenlere ise, *beylerbeyliği* pâyesi veriliyordu. Bu elçiler, gönderildikleri ülkede diplomatik misyonlarının tamamlanmasına kadar kalıyorlar; ilk ziyaretier, hediyelerin ve gönderilen belgelerin tesliminin yapıldığı resmi kabüller ile, elçiye yabancı hükümdar tarafından Osmanlı pâdişâhına götürmesi gereken hediyeler ve cevâbî mektubun teslim edildiği veda ziyareti arasında kalan günlerde ise, elçi şerefine o ülkenin görülmeye değer yerlerini, kuruluşlarını kapsayan ziyaret programları düzenleniyor ve veda ziyaretini müteakip geri dönüş yolculuğu başlıyordu.

Elçilerin maiyetlerinde bulunan sefâret heyeti üyelerinin sayısı sefâretten sefârete göre değişiklik arz etmektedir; bu sa-

yı bazan 1000'i aşmaktadır¹⁴. 1748 yılında Viyana'ya gönderilen *Mustafa Hattî Efendi*'nin sefâret heyeti 82¹⁵, 1720 yılında yine Viyana'ya gönderilen *İbrahim Paşa*'nın sefâret heyeti ise 763 kişiden oluşmaktaydı¹⁶.

Elçilerin sefâret görevleri esnâsında gördüklerini ve yaşadıklarını anlatan sefâretnâmeleri mevcuttur. Bu sefâretnâmelere bilinenlerin sayısı 45'dir¹⁷. İlki¹⁸ muhtemelen XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış olan sefâretnâmelere genellikle XVII. asrın ikinci yarısından sonra daha sık rastlanmaktadır. 1793 yılına kadar yabancı ülkelere gönderilen elçilerin sefâretnâmeleri daha ziyade, zengin târihi, sosyokültürel ve coğrafi motifleri ihtiva eden seyahat yazıları şeklindedir; bu eserlerde, elçilik görevinin başlangıç gününden, son bulunduğu güne kadar görülen, yaşanan her şey en ince ayrıntıları ile zikredilmiştir. 1793 yılından sonra üç yıl gibi bir süre ile tayin olunan dâimî (ikâmet) elçilerin sefâretnâmeleri ise, daha ziyâde politik yazılardır; ancak, 1730 yılında Viyana'ya giden *Reîsü'l-küttâb Mustafa Efendi*'nin sefâretnâmesi her ne kadar bu dönemden önce kaleme alınmış olsa da, şekil itibarıyla 1793 sonrası sefâretnâmeleri gibi politik bir muhtevaya sahiptir¹⁹.

Sefâretnâmelerin, daha önce ifade edilen özelliklerinin yanısıra, burada zikredilmesi gereken diğer en önemli özel-

¹⁴ Meselâ, 1747 yılında İran'a gönderilen Kesriyeli Ahmed Paşa'nın maiyyetinde bulunanların sayısı 1000'den fazladır. *BOİ*, VIII, 78.

¹⁵ A. İbrahim Savaş, *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendi über seine Gesandtschaftsreise nach Wien*, (yayınlanmamış doktora tezi), Wien 1989, s. 291-293. Belge için bk., HHStA, (Avusturya Devlet Arşivi), II Türki 16, belge no. 23.

¹⁶ *GOR*, IV, 173.

¹⁷ Azmi Süslü, "Un Aperçu sur les Ambassadeurs Ottomans et leurs Sefaretnames", *Tarih Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1982. Cilt XIV, sayı: 27, s.238.

¹⁸ Zağanos Efendi; 1462 yılında vefat etmiştir. Fakat sefâret yılı henüz belli değildir. *Topkapı Sarayı Arşivi*, Nu. E. 8568.

¹⁹ Fuat Sanaç, *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Efendi über seine Gesandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1730/31*, (yayınlanmamış doktora tezi), Wien 1992. Unat, s. 67.

likleri de, bu döneme yani 1793 yılına kadar olan döneme ışık tutmaları ve Osmanlı diplomasisinin bu dönemde uygulanan kurallarını, davranış biçimlerini ve diplomatik tavırlarını zengin bir üslup ile anlatan eserler olmalarıdır. Ayrıca, bütün bunların dışında, Osmanlı elçilerinin gönderildikleri yabancı ülkelerde karşılaştıkları, tartışma konusu olan diplomatik kurallar, resmi kabullerin yapılış şekilleri ve bu ülkelerin bir Osmanlı gözlemcinin tasviri ile tanıtılmalarını da içermektedirler.

2. 1793'den 1815 Viyana Kongresi'ne Kadar Olan Dönem (İkâmet Elçileri)

Osmanlı Devleti'nin dâimi temsilciliklerin kurulmadığı, sadece fevkalâde elçilikler ile yetinildiği yıllarda, Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerde dâimi elçilikler tarafından temsil edilmemesi fazla mahzur teşkil etmiyordu. Devletin büyüklüğü ve buna paralel olarak uluslararası arenada müzakere pozisyonunun son derece güçlü olması sayesinde başka devletlerin yardımı olmadan istediklerini düşmanlarına dikte ettirebiliyordu. Ayrıca burada zikredilmesi gereken diğer bir husus ise, yabancı devletler, Osmanlı Devleti'nin politikaları hakkında gerekli malumatı Âsitâne'de mukim elçileri vasıtası ile elde ediyorlardı. Osmanlı Devleti ise böyle bir ihtiyacı, daha değişik yollardan karşılıyordu. Dış ülkelerde meydana gelen olayları Bâbüâlî'ye bildiren kaynaklar arasında; doğuda sınır eyâletleri valileri, kuzeyde Kırım hanları, batıda, Eflâk ve Boğdan voyvodaları, Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Dubrovnik (Regusa) Cumhuriyeti ile Erdel Krallığı bulunmaktaydılar. Ayrıca, ticaret gayesiyle Avrupa'da bulunan Osmanlı tâcirleri gördükleri olayları ve duydukları haberleri hükûmete rapor ederlerdi²⁰. Yabancı elçiler, diplomatik görevlerinin dışın-

²⁰ Ercümend Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkâmet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faâliyetleri (1793-1821)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 92, Ankara 1988, s.9.

da entrikacı ve casus²¹ durumunda olduklarından, Osmanlılar bunlara genelde rehine muamelesi yapıyor ve temsil ettikleri devletlerin yanlış ve Osmanlı aleyhine oluşan politikalarından dolayı mesul tutulabiliyorlardı; bu sebepten, pâdişahlar ve sadrazamlar yabancı elçileri küçümserler, çoğu kez onlara hakaret bile ederlerdi²².

Fakat, bu satvet ve ihtişam grafiğinin zamanla düşmesi ve uluslararası politikada etkinliğin ve yaptırım gücünün kaybolması bu durumu değiştirdi. XVIII. yüzyıldan itibaren düşmanlarına karşı tek başına mücadele edemeyen Osmanlı Devleti, Hıristiyan devletlerin yardımını istemeye mecbur kaldı. Yabancı elçilere yapılan muamele değiştiği gibi, bu husus yabancı ülke hükümdârlarına yazılan mektuplara da yansdı; ilk defa bu yüzyılda yabancı hükümdarlara *miknetlü ulu dostumuz* gibi tabirler kullanılmaya başlandı. Artık Osmanlı Devleti, uluslararası diplomasi usullerine uymak zorunda kalıyordu; Avrupa devletler dengesinde meydana gelen değişimleri yakından takip etmek, bunlardan faydalanmayı bilmek gerekiyordu²³.

Bu konuda ilk girişimi yapan Sultan III. Selim'dir. İlk defa 1793 yılında başlamak üzere, 1802 yılına kadar Avrupa'nın belli merkezlerine üç yıllık süre ile dâimî (ikâmet) elçiler atandı. Böylece yabancı ülkelere ilk defa dâimî (ikâmet) elçileri gönderiliyor ve Osmanlı Devleti'nin menfaatleri yerinden temsil edilmeye başlanıyordu. Bu yıllarda henüz elçilik dereceleri düzenlenmemiş olduğundan, yeni ihdâs edilen dâimî (ikâmet) elçiliklere tayin edilen elçiler büyük elçi sıfatıyla gönderildiler.

Dâimî (ikâmet) elçiliklerden gerekli faydayı sağlayamadığına inanan Sultan III.Selim, bu hususta daha fazla masrafa katlanmanın lüzumsuz olduğunu düşünerek, dâimî elçilikleri

21 Karl Teply, *Dersa'âdet'de Avusturya Sefirleri*, çev.: Prof.Dr., Selçuk Ünlü, Kültür Bak.Yay., Ankara 1988, s.151-152.

22 Kuran, a.g.e., s.11.

23 a.g.e.

kaldırmaya karar verdi; ancak, bunların birden bire kaldırılmasını da uygun bulmuyordu. Bu yüzden bu ülkelerde, Fransa hariç, Osmanlı Devleti'nin *maslahatgüzârlar* tarafından temsil edilmesi kararlaştırıldı²⁴.

1815 yılında yapılan Viyana Kongresi kordiplomatikte yeni bir düzenleme yaptı ve elçilikleri, *büyük elçi, fevkalâde orta elçi, ikâmet elçisi ve maslahatgüzâr* olmak üzere dört sınıfta topladı. Fakat daha, üç yıl sonra 1818'de toplanan *Aux la Chapelle Kongresi*'nde ise, bütün dünya devletleri için bağlayıcı olan bugünkü modern kordiplomatiğin esasları belirlendi.

Osmanlı Devleti 1821 yılına kadar Avrupa devletleri nezdinde *maslahatgüzârlar* bulundurmaya devam etti; bunlar gayri müslimlerden tayin olunduğu gibi, Müslümanlardan da seçiliyordu. Yunan ayaklanması başlayınca, Rum *maslahatgüzârların* Bâbîâli'ye kasden yanlış haber verdiği anlaşılınca, Sultan II. Mahmud onların hepsinin işine son verdi; böylece ikâmet elçilikleri muvakkaten ortadan kalkmış oldu. II. Mahmud saltanatının son yıllarında, III. Selim'in kırk yıl önce giriştiği tecrübeden faydalanarak 1834 yılında bu teşebbüsü tekrar yenilemiş ve bu günümüze kadar devam etmiştir²⁵.

III-Osmanlı Diplomasisinin Siyasal Dönemler Açısından Dönüm Noktaları

1. Kuruluştan 1453 İstanbul'un Fethi'ne Kadar Olan Dönem

Osmanlı Devleti'nin bir uc beyliği olarak tarih sahnesine çıkmasından sonra, gerek Türk beylikleri ile ve gerekse Bizans ile dar kapsamda da olsa ilişkileri mevcuttu. Fakat, her iki devlet arasındaki münâsebetler o kadar birbirleri içinde erimişlerdir ki, Türklerin Bizans'ı müttefik mi, düşman mı ya da

²⁴ a.g.e., s.47.

²⁵ a.g.e., s.64.

teb'a mı olarak değerlendirdikleri, Bizans'ın ise Türkleri tiranları mı, yıkıcıları mı, yoksa koruyucuları mı olarak gördüklerini söylemek kolay değildir²⁶.

Orhan Bey zamanından İstanbul'un fethine kadar geçen zamanda, kazanılan topraklar sebebiyle yeni yeni komşular ile muhatap olunmuş ve onlarla olan ilişkilerde bu olaylara paralel olarak genişlemiştir. İstanbul'un fethine kadar Avrupa, doğuda günden güne genişleyen ve kuvvet kazanan bu devleti pek ciddiye almamıştı. Osmanlı Devleti ile Bizans'tan sonra ilk ve doğrudan ilişki kuran devletler, doğal olarak Macaristan ve Venedik idi. Balkanlarda ilerleyen ve gelecekte Avrupa için büyük bir siyâsî güç olarak problem teşkil edecek olan Osmanlılara ilk ciddi mukavemeti Macarlar göstermişlerdir. Macarlar, gerek Hıristiyanlığın ve gerekse Avrupa'nın arka bahçesi olmaları gibi stratejik bir konumdan dolayı çok zor bir durum ile karşı karşıya idiler. 1389 Kosova Savaşı'ndan sonra başlayan Osmanlı Macar münâsebetleri tarihinde, 1396 Niğbolu Savaşı büyük anlam taşımaktadır. Avrupa'nın savunması kendi omuzlarına yüklenen Macaristan, günden güne büyüyen Osmanlı Devleti'ne yalnız karşı koyamayacağını anlamış ve bu yüzden Hıristiyan Haçlı Seferi fikrine başvurarak, bir haçlı seferi tertibine muvaffak olmuştur. Fakat bu sefer hüsran ve yenilgi ile neticelenmiştir²⁷. Bu şekilde başlayan ve Macaristan'ın 1526 Mohac Meydan Savaşı ile tarih sahnesinden silinmesine kadar devam eden münâsebetler çerçevesinde, her iki devlet de birbirlerine karşı değişik stratejiler uyguladıkları gibi, zaman zaman bu ilişkilerin bir gereği olarak diplomatik ilişkilerde de bulunmuşlardır²⁸.

Osmanlı-Venedik ilişkileri İstanbul'un fethi öncesine kadar uzanmaktadır. Venedik, Osmanlı Devleti'ne ilk defa 1408

²⁶ Sander, s.16.

²⁷ Şerif Baştaç, *Osmanlı Türk-Macar Münâsebetlerinde ilk Devir (1456'ya kadar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1991, s.1.

²⁸ *BOİ*, X, 168.

yılında bir elçi göndermiş ve Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi ile bir barış antlaşması imzalamıştır. Buna karşın, Osmanlı Devleti tarafından Venedik'e 1417 yılında, bir sene evvel imzalanan antlaşmanın tasdikli suretini götürmek üzere bir elçi gönderilmiştir²⁹.

Diplomasinin kurucusu olarak bilinen Venedik, diğer Avrupa devletleri gibi dîni taassupla hareket etmemiş, ilişkide olduğu devletlerin dininden ziyade onlarla yapacağı ticâreti düşünerek hareket etmiştir. Bu sebeple, ticârî menfaatlerine zarar gelmediği müddetce, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca cephe almamış, fakat Avrupa'da sıklıkla oluşturulmaya çalışılan haçlı hareketlerini de gizlice desteklemiştir³⁰. Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyıl ortalarında Akdeniz'de olan bir takım adaları elde etmesi Venedik'i endişelendirmiştir. Fakat bu ülke ile olan ilişkiler İstanbul'un fethinden sonra daha da yoğunluk kazanmıştır. Venedik'in menfaatlerine büyük zarar veren Türk ilerleyişini durdurmak için, İskender Bey, Macaristan, Papalık ve Fransızlardan yardım istemiş ve hattâ İran ile de ittifak arayışlarında bulunmuştur. XVI. yüzyıldan itibaren de gizlice ve alenen Osmanlılara karşı Avusturya'nın dâimî müttefiki olmuştur.

Bu dönemde Osmanlı Devleti, fetih operasyonlarının neticesinde dolaylı veya dolaysız kendisi ile münâsebette olan ülkelere karşı tavizsiz ve yaptırımcı bir politika izlenmiştir. Bu siyâsî ve diplomatik tavrın neticesinde, *hiç bir devleti eşit hakları hâiz muhatap kabul etmeme* anlayışı yerleşmeye başlamıştır.

Niğbolu Savaşı'nda hezimete uğratılan haçlı ordusunun Osmanlı Devleti ile olan bu ilk savaşıyla Avrupalı devletler Balkanlarda büyük bir gücün kendilerini tehdit ettiğini fark etmişlerdi, fakat kendi aralarındaki menfaat kavgaları, Osmanlı Devleti'ne karşı tekrar haçlı ordusu teşkil etmeyi zor-

²⁹ Unat, s. 221. Süslü, 248. BOT, X, 162.

³⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1982, II,456.

laştırmıştır. Avrupalı devletler, Osmanlı diplomasisinin ve bütün siyâsî hedefinin İstanbul'un fethine yönelik olduğunu anlamışlardır. Aslında, İstanbul'u kuşatma hareketi 1353'de Gelibolu'ya geçiş ile gerçekleşmişti.

Kuruluş aşamasında Osmanlı Devleti'nin gerek Hıristiyan komşularına ve gerekse Türk beyliklerine karşı akıllı ve son derece iyi hesaplanmış politikaları mevcuttu. Bunlardan birincisine karşı izlenen politika, önceleri askeri ittifaklar da dahil olmak üzere akrabalık bağları ile iyi ilişkiler tesis edilmiş, ancak kazanılan topraklarda iyiden iyiye hesap edilmiş bir iskan ve yayılma politikası izlenmiştir. İlk Osmanlı hükümdarları, başlangıçta kendilerine problem olabilecek Türk beyliklerini, zamanını iyi ayarlayarak topraklarına katmışlar ve diğer beylikler ile olan ilişkilerinde dostâne davranmaya özen göstermişler ve belki de Balkanlar ve Avrupa'ya nispetle bir iç mesele olarak gördüklerinden, bunların topraklarına katılması işini de, Osmanlı beyliğinin güç olarak daha müsait olacağı ileriki bir zamana ertelemişlerdir. Bu sebeptendir ki, Yıldırım Bayezid'e kadar Osmanlı toplumunun başında olan hükümdarlar, Anadolu'daki Türk beylikleri ile fazla uğraşmamışlar ve askerî operasyonları Balkanlara teksif etmişlerdir. Yıldırım Bayezid'in ilhak politikalarını zamanından önce Anadolu'ya teksif etmesi, Osmanlı Devleti için ciddi problemler yaratmış ve devletin kısa bir süre de olsa dağılmasına sebep olmuştur.

Anadolu birliğinin yeniden sağlanmasından ve Candaroğlu ile Germiyanoglu Beylikleri Osmanlı ülkesine katılmasından sonra, gerek Çelebi Mehmed ve gerekse Sultan II. Murad askerî operasyonlarını Balkanlara yöneltmişler ve Doğu Avrupa kapılarını zorlar bir duruma gelmişlerdir. Daha önce Balkanlar'da Osmanlı-Macaristan arasında mücadelelerin sürdüğü ve her iki devlet arasında tampon devlet olan Sırbistan belirli bir süre için de olsa, Osmanlı topraklarına katılmış ve Macaristan ile doğrudan sınır komşusu olunmuştur. Avrupa kapılarında meydana gelen bu mücadeleler, Avrupalı devletle-

rin sık sık kullandıkları din silahına baş vurmalarına sebep olmuş ve tekrar haçlı seferleri ile, günden güne büyüyen ve Avrupa'yı tehdit eden bu gücü durdurmak istemişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin Batı politikasını önemli derecede etkileyen olaylardan birisi de; bütün Osmanlı tarihi içinde her zaman önemini koruyan ve tehlike arzeden Andolu'da meydana gelen olaylardır. Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da Osmanlı fütûhâtı sürerken, Karamanoğulları tekrar Osmanlı topraklarına saldırmış ve 1443 yılında Balkanlardan kısmi çekiliş sürerken Osmanlı topraklarını işgal eden Karamanoğulları cezalandırılmıştır. 1444 ilkbaharında Edirne'de yapılan anlaşma ile Osmanlı Devlet'i Sırbistan'ın prenslik statüsünü tanıdığı gibi, bazı kaleleri de geri vermek zorunda kalmıştı.

Osmanlı ordularını zaman zaman doğu Avrupa'da durduran Hünyadi Yanoş'un 1448 yılında bozguna uğratılmasından sonra, bütün Hıristiyanlık dünyasını yasa boğan İstanbul'un fethi gerçekleşmiş ve bir zamanların ucbeyi olan Osmanlı sultanı, cihân pâdişâhı durumuna gelmiştir. Bu yeni siyasal durum, Osmanlı Devleti'nin dünya siyâset sahnesinin müzâkere pozisyonu en güçlü ve etkin bir devlet olmasının bir göstergesi olmuştur.

Avrupalı güçler, Osmanlıların 1353 yılında Trakya'ya geçişlerinden 1389 Kosova Savaşı'na kadar, Balkanlarda gelişen Türk fütûhâtına karşı ilgisiz kalmışlar ve önemsememişlerdir. İlk defa Kosova yenilgisinden sonra rahatsızlık duymuşlar ve Osmanlıları haçlı seferleri ile durdurmayı denemişlerdir³¹. İç mücadelelerle çalkalanan Avrupalı devletlerin, Papa'nın yoğun gayretleri ile teşekkül ettirilmiş haçlı seferleri ile Osmanlı ordularını durdurmak ve Balkanlardan atma girişimleri, Osmanlı sultanlarının üstün siyâsî ve askerî manevraları sonucu akamete uğramış ve zaten çok önceden abluka altında olan İstanbul'un fethini engelleyememiştir.

³¹ Benda Kálmán, "XV. Asırda Osmanlı Macar Münâsebetleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1975, sayı: 28-31, s. 83-88.

Osmanlı Devleti'nin o günün şartlarında çok kısa bir zaman diliminde Balkanlarda ve Avrupa'da gerçekleştirdiği fütûhat hareketlerinin başarıya ulaşmasında, Osmanlı Devleti'nin izlediği yayılma siyâsetini, askerî gücünün ve diplomatik manevralarının yerinde olmasının yanı sıra, fethedilen topraklarda yaşayan, farklı kültür ve dinden olan insanları ezen toprak sahibi feodal sınıfı kovarak Balkan köylüsünü baskıdan kurtarması ve bu insanlara karşı asimile politikası izlemediği gibi, onların kimliklerini muhafaza etmelerini sağlamaları ve o çağa yabancı bir kavram olan *toplumsal hoşgörüyü*³² daha doğrusu ötekini kabullenmeyi ilke edinmelerini de göz önünde bulundurmamak gerekir.

2. 1453'den 1606 Zitvatorog Barışı'na Kadar Olan Dönem

İstanbul'un fethinden ve Osmanlı gücünün İtalya'nın en uç noktasına kadar ulaştıktan sonra, Avrupa'nın irili ufaklı devletleri kendilerini bu yeni siyâsi, diplomatik ve askerî gücü ciddi olarak hesaba katmak zorunda hissettiler³³. İstanbul'un fethi Hıristiyanlık âleminde büyük yankılar uyandırmış ve İstanbul'un tekrar geri alınması için Papa Nikola'nın haçlı seferleri düzenleme girişimleri neticesiz kalmıştır. Fakat, Papalık tarafından teşvik gören batı diplomasisi, İstanbul'un fethinden sonra da yine haçlı seferleri düzenleme ve doğuda kendilerine müttefik arama yönünde faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı Devleti ile herhangi bir batılı devletin tek başına başa çıkamayacağı bilindiğinden, mümkün olduğu kadar iştirakçisi bol bir haçlı seferi ve doğuda da Osmanlıyı iki cephe arasında bırakacak müttefikler elde etme yönüne gidilmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in Batı politikasını doğrudan etkileyen hususlardan en önemlileri şöylece sıralanabilir:

³² Sander, s.15.

³³ a.g.e., s.76.

a) *Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa'da kurulmaya çalışılan ittifaklar,*

b) *Anadolu'da Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupalı güçlerle ittifak etmek eğiliminde olan Karamanoğulları ve Trabzon Rum İmparatorluğu,*

c) *Osmanlı Devleti'ne karşı Batılı güçlerle devamlı ittifak arayışında olan Akkoyunlu Devleti..*

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra, Avrupa'da stratejik ehemmiyete sahip toprakları, Roma'ya giden deniz yolu üzerinde olan Mora'nın büyük bir kısmını ve İtalya'ya kuzeyden komşu Sırbistan topraklarını ülkesine kattı. Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulmaya çalışılan ittifakların mâlî külfeti genellikle Venedik tarafından karşılanmaktaydı. Bu sebeple Fatih Sultan Mehmed, Venedik'e mâlî kayıplar verdirip, barışa zorlamak suretiyle Avrupa'dan gelen bu tehlikeyi önlemesini ve zaman zaman geciktirmesini bildi.

Daha önce Yıldırım Bayezid'in vakitsiz denemeye kalktığı ve Osmanlı Devleti'nin az kalsın dağılmasına sebep olan Anadolu birliğini sağlama düşüncesi, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yürüttüğü operasyonların ve izlediği politikaların sağlığı açısından çok önemli idi. Fatih Sultan Mehmed, bu düşünceyi hayata geçirmek için İstanbul'un fethini beklemiş ve bu zaferin manevî havasının avantajını da kullanarak, Anadolu'ya yönelmiş ve Avrupalı güçlerin potansiyel müttefiki durumunda olan Trabzon-Rum İmparatorluğu'nun (1461) ve Karamanoğulları'nın (1474) mevcudiyetine son vermiştir. Bu üçlü ittifakın sonuncu üyesi Akkoyunlu Devleti de Otlukbeli Meydan Savaşı (1473) ile cezalandırılmış ve bu tehlike de, belirli bir müddet için susturulmuştur. Fakat İran'da iktidara gelen hânedanlar takip eden yıllarda, Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupalı devletlerle ittifak çabalarını sürdürecektir ve Osmanlı Devleti'nin Batı politikasını önemli ölçüde, fakat olumsuz olarak etkilemeye devam edecektir.

Fatih Sultan Mehmed Anadolu'daki bu başarılarından sonra, Karadeniz Bölgesini emniyete almak için Karadeniz'de kesin bir hakimiyet kurmuştur.

Fatih Sultan Mehmed, gerek Anadolu'da ve gerekse Avrupa'da ve Balkanlar'da emniyeti ve hakimiyeti sağlamak için büyük stratejiler uygulamış ve yaptığı seferleri inceden inceye hesap etmiştir. İstanbul'un fethinden sonra, hedefi katolikliğin merkezi Roma'yı fethetmekti zira kendisini Roma'nın tek vârisi olarak görmekteydi³⁴. Fatih öncesi politikaların da Roma'ya endekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple, 1408 yılında başlayan ve 1469 yılından itibaren de bir süreklilik kazanan bu stratejik akınlar, Venedik'e büyük sınır teşkil eden Güney Avusturya şehirlerinin Osmanlı akıncıları tarafından devamlı taarruz altında tutulmasını ve bu bölgedeki stratejik mevkiiler tahrip edilmesini hedefliyor ve böylece Venedik'e Avusturya tarafından gelecek yardımı, engelleyecek bir koridor açmak gayesinin taşıyordu; bu askeri operasyonlar Fatih'den sonra da devam etmiştir³⁵.

Fatih sonrası dönemde, II.Bayezid'in barışçı kişiliğine rağmen Osmanlı Devleti, Avrupa diplomasisinin kurnaz manevraları içine çekilmiştir. Bu dönemin en büyük özelliği de, Osmanlı Devleti, Avrupada'ki hanedanlara kimin geçip geçemeyeceği hususunda hesaba katılması gereken ve söz sahibi bir güç konumuna yükselmesidir³⁶.

Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Ortadoğu'daki İslâm topraklarının büyük ve önemli bir kısmını Osmanlı Devleti sınırlarına katmaya muvaffak olduktan ve böylece bölgedeki

³⁴ A.Sevim, Y.Yücel, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı, Fatih-Yavuz-Kanuni*, TTK. Yay., Ankara 1991, s.99.

³⁵ Reiner Zitta, *Die Türken und was von Ihnen blieb (The Turks and what they left to us)*, Wien 1978, s.9.

³⁶ Sander, s.43.

hakimiyetini, İran³⁷ ve Avrupa'nın bütün gayretlerine rağmen, sağladıktan sonra, halefi Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), Avrupalı devletlerin haçlı seferleri ile alakalı planlarını Avrupa içlerinde, tabir caizse kendi bahçelerinde akamete uğratmak için bütün nazar-ı dikkatini Avrupa'ya çevirmiş ve devletin fetih dinamiğini bu istikamete sevk etmiştir. 1521'de Belgrad'ın fethinden sonra bütün gücü ile Macaristan'a yüklenmiş ve burada Osmanlı fütûhâtı aralıksız devam etmiştir³⁸. 1526 yılında Mohac Meydan Savaşı'ından sonra, Büyük Macar İmparatorluğu tarih sahnesinden silinmiş ve Hıristiyanların siyasi temsilcisi Roma İmparatoru (Kaiser) ile İslâm'ın Halifesi (Sultan) karşı karşıya gelmişlerdir³⁹. Bu önemli târihi hadiseden sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında uzun yıllar Macaristan topraklarında devam edecek olan mücadeleler başlamış oluyordu.

Avusturya ile olan mücadeleler, ileride Osmanlı Devletinin, Avusturya'nın en kuvvetli rakibi olan Fransa'nın Avrupa'daki emellerine ulaşmak için izlediği politikalara daha da yakınlaşmasını sağlamıştır; ancak, yine bu mücadeleler, Osmanlı Devleti aleyhine Avusturya ile devamlı ittifak halinde olmayı gaye ittihaz eden Rusya gibi bir düşman kazandırmıştır, yani, Fransa, devamlı bir Osmanlı-Avusturya çekişmesini teşvik edip, Avusturya'yı iki cephe arasında bırakmayı isterken, aynı politik kurnazlığı Avusturya, Rusya ile ittifak ederek uygulamaya koymuştur.

37 Yavuz Sultan Selim, Safevî tehlikesini bertaraf etmeden önce, İran'a Avrupa'dan gelebilecek olan her hangi bir yardımı önlemek için, daha tahta çıkar çıkmaz cülûsunu tebrik için gelen Venedik elçisini son derece iyi karşılamış ve antlaşmalar imzalamıştır. Sevim, Yücel, s.112.

38 A.C.Schaendlinger, "Der diplomatische Verkehr zwischen Österreich und der Hohen Pforte in der Regierungszeit Süleymans, des Praechtigen", *Kultur des İslam Dergisi*, Wien 1980, s.91

39 Schaendlinger, s.92.; Karl Roeder, *Austria's Eastern Questions (1700-1780)*, New Jersey 1982, s.3-4.

Kanuni döneminde, Osmanlı Devleti'nin diplomatik trafiğinin doğal olarak Avusturya ile daha yoğun olduğunu görüyoruz; bu dönemde Avusturya, Osmanlı Devleti'ne otuz-dört elçi göndermiştir⁴⁰. Ancak, Akdeniz'de üstünlüğü Osmanlıya kaptıran Venedik, sürekli dış temsilcilik imtiyazına sahipti. Bu dönem Osmanlı diplomasisinin ihtişamını göstermek açısından da çok önemlidir. Siyâsi ve diplomatik ihtişamın zirvesinde olmanın bir gereği olarak İstanbul, diplomatik trafiğin en yoğun olduğu bir dünya şehri haline gelmiştir .

Kanuni dönemdeki en önemli olaylardan birisi de Fransızlara tanınan imtiyazlardır. Tarihte *kapitülasyonlar*⁴¹ olarak tanımlanan ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ile kurtulduğumuz bu ticârî ve diplomatik imtiyazlar (25 Şaban 941/29 Şubat/1 Mart 1535), zamanında hangi gaye ile verilmiş olsa bile daha sonra devletin başına büyük felâketler açacaktır.

Kapitülasyonlardan Fransa'nın elde ettikleri şu şekilde sıralanabilir:

a) *Fransız tüccarlarının Osmanlı topraklarında Türklerin verdiği kadar vergi ödeyerek ticâret yapabilecekler,*

b) *Fransa, Osmanlı topraklarında konsüler yargı organları kuracak ve Osmanlı makamları bu organların verdiği kararları uygulayacak,*

c) *Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Fransız yurttaşlarına tam dîni hürriyet tanınıyor ve kutsal yerleri koruma ve bakma görevi veriliyordu,*

d) *Korunma güvencesi olarak Akdeniz'deki Hıristiyan gemileri Fransız bayrağı çekeceklerdi*⁴².

⁴⁰ Bertold Spuler, "Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)", *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Breslau 1936, XI.Cilt, Heft:3-4, s. 313-342.

⁴¹ Kapitülasyon, Avrupa tarih literatüründe, Avrupalı devletlerin Müslüman devletlerle imzaladıkları antlaşmalara denmektedir. Josef Maluz, *Das Kanzeleiwesen Sultan Süleymâns des Praechtigen*, Wiesbaden 1974, s.64.

⁴² Fransa ile imzalanan kapitülasyonlar sürekli yenilenmiştir. Bu yeniden gözden geçirmeler esnasında bazı kayda değer değişiklikler mevcuttur; mese-

Kanuni'den sonra Osmanlı diplomasi tarihi için bir dönüm noktası teşkil eden ve dünya siyaset sahnesindeki güç grafiğini yavaş yavaş Osmanlı Devleti'nin aleyhine çeviren ilk antlaşma 1606 yılındaki Zıttatorog Barış Antlaşması'dır. Fakat bu arada, 1580 yılında Fransızlara tanınan imtiyazların İngilizlere de tanınması unutulmamalıdır. Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile böyle bir antlaşma yapmasının gayesi açıktı; İspanya ve Portekiz'e karşı İngiltere'yi potansiyel bir müttefik olarak görmesi ve İran ile yapılan savaşlar sebebiyle silah ihtiyacının bir başka büyük devlet, yani İngiltere tarafından karşılanması gerekiyordu⁴³.

Uzun yıllar sürüp giden savaşlar esnasında, Erdel Prensi, Eflâk ve Boğdan Voyvodoları Osmanlıya karşı Avusturya ile anlaşırken, Osmanlı Devleti'nin bu zor durumunu fırsat bilen ve Osmanlı Devleti'nin Batı politikasını devamlı bir şekilde menfi yönde etkileyen İran, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti (1603). Daha önce beş yıllık bir süre için Osmanlı Devleti ile barış imzalayan İran, barışı tek taraflı olarak bozdu ve Osmanlı Devleti'ni iki ateş arasında bırakmak istedi; ancak Kırım orduları, Eflâk ve Boğdan'ı baştan başa işgal edip, Erdel Prensi'ni de baskı altına aldılar. Bu yeni durum karşısında Avusturya, Osmanlı Devleti ile Zıttatorog Antlaşması'nı imzaladı⁴⁴.

Bu antlaşma ile, Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında ilişkiler açısından yeni bir döneme girilmiş oldu. Daha önce Avrupalı devletlerle yapılan barış antlaşmaları, muzaffer Osmanlı sultanı tarafından verilmiş bir lütuf olarak görülüyor ve Osmanlı Devleti'nin uygun bulduğu bir süre için

lâ, 1581 yılında III. Murat ile III. Henri arasında yeniden imzalanan bu antlaşma ile Fransa Osmanlı Devleti'nden Fransız elçilerinin protokolde diğer ülkelerin elçilerinden önce yer alması ve Fransız konsoloslarının katolikleri himâye imtiyazını elde etmiştir. Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyâsî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953, I, 5-15 ve 93.; Sander, s.53-54.

⁴³ Sander, s.74.

⁴⁴ 10 Receb 1017-11 Kasım 1606

barış yapıyordu⁴⁵. Toprak kaybı olmayan bu antlaşma ile ayrıca Eğri ve Kanije Kaleleri fethedilmiştir; fakat bu antlaşma gereği Avusturya aşağıdaki imtiyazları elde etmiştir:

a) *Avusturya, ödemek zorunda olduğu 30.000 altın miktarındaki senelik vergiden kurtuluyordu,*

b) *Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında devletlerarası hukuka uygun aktedilen ilk antlaşmadır⁴⁶,*

c) *Daha önce diplomatik protokolde "Viyanalı Beyi" veya "Nemçe Kralı" olarak adlandırılan Avusturya-Roma İmparatoru'nun "Kayserlik" ünvanı tanınıyordu⁴⁷.*

d) *Daha önce yapılan barış antlaşmaları, ateşkesin ihlal edilmesine kadar sürerken, bu barış ilk defa 20 yıllık bir süre için imzalanmış ve hakikaten 50 yıl sürmüştür⁴⁸.*

Sonuç olarak Zitvatorog Barış Antlaşması, XVII. yüzyılın başlarında Macaristan'ın Osmanlı hâkimiyetinden kurtuluşuna ve Osmanlı Devleti'nin çözülüşüne bir işaret olmuştur⁴⁹.

3. Zitvatorok'dan Karlofça'ya (1606-1699)

Kadar Olan Dönem

Bu dönemde, bir bakıma Zitvatorog Barış Antlaşması'nın yenilenmesi anlamına gelen Vasvar Barışı'na (1664) sebep olan savaşta Osmanlı ordularının Avusturya karşısında ilk ye-

⁴⁵ Sender, s.75. Hammer bu hususta şunları kaydetmektedir: "Dâimâ muzaffer olan pâdişâh tarafından dâimâ mağlub olan Viyanalı bî-dînine lütfen ihsân buyuruldu", BOT, IV, 382.

⁴⁶ Erim, s.18. Bu dönemde devletlerarası hukuktan bahsetmek ne derece doğru olur, bu şüphesiz tartışma götürür bir konu; fakat şüresi muhakkak ki, Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Avusturya'yı "eşit hakları hâiz muhatap" olarak kabul etmiştir. Hammer bunu, "Avrupa milletleri münâsebetlerinde câri olan usûle göre" diye tarif ederek yukarıdaki kanaatimizi desteklemektedir. BOT, IV/408.

⁴⁷ BOT, IV, 382 ve 407-409.

⁴⁸ Sender, s.75.

⁴⁹ BOT, 408.

nilgisine şahit olmaktayız. Ancak, bu savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin denizlerdeki önemli zaferlerini ve Akdeniz'in bir *Türk Gölü* haline geldiğini kaydetmek gerekir.

1683 II. Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması, Osmanlı tarihinin önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu başarısızlıktan sonra takip eden yıllarda da sayısız yenilgiler alınmış Doğu Avrupa'da önemli ölçüde teritoryal kayıplar verilmiştir. Aslında, Viyana önlemindeki bozgun, duraklama devrinin ilk ehemmiyetli işaretlelerinden biriydi.

1699 Karlofça Barışı ile Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'da defensif bir politikaya geçtiği görülmektedir. Her ne kadar XVIII. yüzyılda, özellikle Sultan I. Mahmud zamanında ofensif politikalar görülmekteyse de, bu tarz bir politika imparatorluğun yıkılışına kadar sürecektir. Karlofça Barışı aynı zamanda Osmanlı kuvvetlerinin yavaş yavaş Doğu Avrupa'dan ve Balkanlardan çekilmeye başladığının işaretidir. Bu barış, Osmanlı Devleti'nin tarihinde ilk defa Avrupalı devletlerin tavassutunu kabul etmesi açısından da büyük önem kazanmaktadır⁵⁰. Bu barış antlaşmasının önemli diğer bir yönü ise, Osmanlı Devleti daha önce protokolde "*Moskov Prensi*" diye tabir ettiği Rus Çarı'nın "*İmparatorluk*" ünvanını kabul etmesidir⁵¹.

⁵⁰ GOR, VI, 658-659.

⁵¹ Bu barış Rusya ile, 13 Haziran 1700 tarihinde İstanbul Antlaşması olarak imzalanmıştır. Ahidnâmede Rus Çarı'nın imparatorluk ünvanı resmen tanınmaktadır. Ahidnâme için bk., Erim, s.40. Ancak, Osmanlı Devleti bu hususu takip eden yıllarda devamlı müzakere mevzuu yapmış ve buna uymamıştır. 1720 yılında yapılan antlaşmada, Çar'ın imparator sıfatıyla tanınmasını teklif eden Rus elçisi Daschkoff'a, Bâbüâli'nin yalnız iki imparator tanıdığını ve bunların da, Sultan ve Roma imparatoru olduğunu söylemişlerdir. BOT, VII, 262. Bundan sonra, 1741 yılında, 1739 Belgrad Barışı'ndan sonra Rusya'ya giden Mehmed Emni Paşa tarafından imzalanan temessük ile Osmanlılar, Rus Çarı'na imparatorluk ünvanını tanımışlardır. F.Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, neşr.: B.Sitki Baykal, TTK Yay., Ankara 1992, s.100.

4. Karlofça'dan Küçük Kaynarca'ya (1699-1774) Kadar Olan Dönem

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Karlofça'nın intikamını alma gayretleri görülmektedir. Prut Seferi neticesinde yapılan antlaşma ile Rus ordusu esâretten ve Deli Petro da büyük bir felâketten kurtulmuş oldu. *Hammer*, bu antlaşmanın Rusya tarafından kabul edilen antlaşmaların en haysiyet kırıcı olanı olarak nitelemektedir⁵². Bu barış ile Osmanlı Devleti Azak'ı tekrar geri almış ve en önemlisi de Rusların İstanbul'da elçi bulundurmamacaklarına dâir maddeyi istemeyerek de olsa imzalamıştır⁵³.

Mora'ya yapılan sefer sonucu Venedik-Avusturya ittifakı ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen savaş sonucu imzalanan Pasarofça Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti Belgrad, Semendre, Preveze, Dalmaçya Kaleleri ve Eflâk ile Sırbistan'ın bir kısmını kaybetti. Bu barış da, Avusturya'nın en kazançlı antlaşmalarından biri oldu

1736 yılında başlayan ve Avusturya-Rusya ittifakı neticesinde iki ayrı cephede savaşmak zorunda kalan Osmanlı orduları, 22 yıl sonra 1739 yılında Belgrad'ı tekrar fethetmiş ve yapılan Belgrad Barış Antlaşması ile tekrar Avrupa kapılarına dayanan bir konuma gelmiştir. Fakat diplomatik manada, Osmanlı Devleti bu barışı da, yabancı bir devletin tavassutu ve garantörlüğü altında imzalamıştır. Osmanlı ordularının Avusturya'ya karşı cephelerde üstün başarı göstermesine ve Rusya'ya karşı aynı başarıyı göstermesine rağmen bu barış görüşmelerinde Fransız diplomasisi kendi menfaatleri için Osmanlı lehine gayret sarfetmiş ve başarıya ulaşmıştır. Bu yüzyılda elde edilen neticeler, Osmanlı Devleti'nin defensif dış politi-

⁵² *BOT*, VII, 152.

⁵³ Bu antlaşma gereği Osmanlı Devleti, takip eden yıllarda diplomatik görüşmeler için Rus elçilerinin İstanbul'a gelmelerini engellemiş ve bu tür görüşmelerin Kırım Hanı ile yapılmasını belirlemiştir. Ancak 1720 yılında yapılan bir antlaşma ile bu madde kaldırıldı. *BOT*, VII, s.263.

ka izlediği bu yıllarda devlet adamlarına yeniden bir güven telkin etmiştir. Bu antlaşmanın diğer önemli bir yönü ise, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında elli yıla yakın bir zaman sürecek olan barışın başlangıcı olmasıdır; ayrıca, VI. Karl'ın ölümünden sonra Avusturya'da meydana gelen taht problemleri sebebiyle güç bir durumda olan Avusturya ile olan barış, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne Avusturya aleyhine yaptığı câzip ortaklık tekliflerine⁵⁴ rağmen bozulmamış ve buna sâdik kalmıştır. Aynı husus İran için de geçerlidir; 1746 yılında İran ile yapılan barıştan sonra Nâdir Şâh öldürülmüş ve ülkede büyük bir belirsizlik ve taht kavgaları başlamıştır. Sultan I. Mahmud, İran'ın bu güçsüz durumundan istifâde etmek istememiş ve barışı büyük bir titizlikle korumuştur. I. Mahmud'un 25 yıl süren saltanat dönemi, Osmanlı diplomatlığının en parlak devirlerinden biridir⁵⁵ ve özellikle 1739 Belgrad Barışı, Bâbiâli'nin imzaladığı en şanlı barıştır⁵⁶.

54 1740 yılında VI. Karl'ın ölümünden sonra yerine geçen Maria Theresia, Bâbiâli'den yürürlükte olan barışın muhafazası ve yenilenmesi için istekte bulunmuş ve bu isteği kabul edilmişti. Ancak, Maria Theresia'nın tahta geçişini kabul etmeyen Bavyer Arşidükü Franz Albert ve Prusya kralı II. Friedrich, mücadeleye girişmişler ve Fransa'nın da yardımı ile M. Theresia'ya savaş ilan etmişlerdi. Zor durumda olan M. Theresia'nın o andaki sulhün yenilenmesi isteği geri çevrilmediği gibi, 1745 yılında imparatorluk tâcını giyen kocası Franz Stefan'ın da sulha dâhil olunması ve imparator olarak Osmanlı Devleti tarafından tanınması teklifleri de kabul edilmiştir. İşte Osmanlı Devleti ile olan ittifakında her zaman samîmî olmayan Fransa, bunların önüne geçebilmek için Osmanlı Devleti'ne aşağıdaki câzip teklifleri yapmıştır:

- a) *Fransa ile Avusturya arasında devam eden Aachen Barış görüşmelerine Osmanlı Devleti'nin bir murahhası da katılacak,*
- b) *Fransa ile Osmanlı Devleti, Avusturya-Roma imparatoru seçilen Toskana Arşidükü Franz Stefan'ı tahttan feragat etmeye zorla-yacaklar ve ittifak edecekler,*
- c) *Osmanlı Devleti Macaristan'da fethettiği yerlere tekrar sahip olacak,*
- d) *Savaş, Franz Stefan tahttan feragat edinceye dek sürecek, vs. GOR, VIII, 85 ; Roider, s. 91.*

55 Abdurrahman Şeref, *Târîh-i Osmâni*, Matba'a-i Ânîre, İstanbul 1339, II, 178

56 *BOT*, VII, 519.

Her ne kadar 1739 barışı Osmanlı Devleti'nde bir toparlanmanın alâmeti sayılsa da, bu yüzyılda siyâsî dengelerin değişmesi daha da belirginleşmiştir; Osmanlı Devleti'nin komşuları Avusturya, Rusya ve Prusya günden güne güç kazanarak ve aralarında sıkışıp kalan Lehistan'ı paylaşmak arzusundadırlar.

Leh ileri gelenleri, Rusya'nın Lehistan'a müdâhaleleri karşısında Osmanlı Devleti'nden yardım istemişler ve bu yardıma mukâbil Podolya'yı vadetmişlerdir. Savaş taraftarı olan Osmanlı hükûmeti 1770 yılında Rusya'ya harp ilan etti. Dört yıl süren bu savaş sırasında Osmanlı Devleti büyük kayıplara uğradı ve Orkapı'yı ilk denemelerinde geçemeyen Ruslar, Kırım ileri gelenlerini Osmanlıya karşı, onların Cengiz sülâlesinden olduklarını ve Osmanlı sultasında kurtaracaklarını vadederek kıstırttılar; bu kıstırtma netice verdi ve bu kez Orkapı'yı geçen Rus orduları bütün Kırım'ı işgal ettiler (1773). Bu esnada barış görüşmeleri yapıldı ancak Bâbiâli buna yanaşmadı ve savaş tekrar başladı. Rusların Babadağı'nı geçerek Osmanlı ordularının merkezi olan Şumnu'ya yaklaştığında Rusları karşılamaya çıkan müfrezeler yenilmiş ve sadrazam *Muhsinzâde Mehmed Paşa* ister istemez barışa karar vermiştir. Osmanlı Devleti'ni temsilen murahhas olarak tayin olunan Ahmed Resmî Efendi ve Reisülküttâb Münip Efendi, Rus murahhasları ile Küçük Kaynarca'da buluşarak barış antlaşmasını imzalamışlardır (1774).

Osmanlı dış politikasının ve diplomasisinin büyük darbe yediği bu barış antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı dışında vermek zorunda kaldığı tavizlerin en önemlileri şöyle sıralanabilir:

a) *Bu antlaşma ile yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin işlerine karışma, müdahale devri açılmış oldu,*

b) *Rusya, ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanları himâye hakkını elde etti,*

c) Osmanlı Devleti'nin parçalanması planları uygulama safhasına girmiş oldu,

d) Rusya'nın da sözü edilen himâyeye tavizini elde etmesinden sonra, Avusturya ile birlikte Osmanlı teb'ası olan Hıristiyanları ayaklanmaya teşvik etmeye başlamışlardır; daha önce Osmanlı Devleti'nden Hıristiyanları himâyeye hakkını koparmak için uğraşan bu ülkeler, bununla neyi gaye edindikleri ortaya çıkmıştır.

e) Kırım bağımsız olmuş ve sadece dini yönden sultana bağlı kalacaktı.

f) Rusya bu barış için, diğer Avrupalı devletlerin tavassutunu reddetmiş ve Osmanlı Devleti'ne şartlarını kabul ettirmiştir⁵⁷.

Yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti tarafından pek dikkate alınmayan ve diplomatik protokolde XVIII. yüzyılın başlarına kadar eşit hakları hâiz muhatap kabul edilmeyen Rusya, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'ne büyük üstünlük sağlamış ve müzâkere pozisyonunu daha güçlü bir seviyeye ulaştırmıştır.

Yine yıllarca Osmanlı Devleti'ne karşı daha zayıf bir müzâkere pozisyonunda olan Avusturya da, Osmanlı Devleti'nin bu güçsüz anından istifade ederek Bukovina'nın kendisine terk edilmesini istemiş ve Osmanlı Devleti de tarihinde İlk defa savaşı göze alamayıp bir yeri (Bukovina) başka bir ülkeye vermiştir (1775).

5. Küçük Kaynarca'dan Paris Antlaşması'na (1774-1856) Kadar Olan Dönem

Bu dönemde önemine binâen kayda değer en önemli antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Prusya ile imzaladığı ve tarihinde yaptığı ilk tedâfüî antlaşmadır (1790). Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin bir Hıristiyan devletle yaptığı ve taraflara karşılıklı taahhütler yükleyen ilk antlaşmadır.

Küçük Kaynarca Barışı'ndan sonra Rusya, Kırım'ı ilhak etmek için elinden geleni yaptı ve bu emeline muvaffak oldu. Os-

⁵⁷ BOT, VIII, s.537-540.

manlı Devleti'nin Rusya tarafından parçalanacağını ve buna engel olamayacağını anlayan Avusturya, Rusya ile ittifak etti ve tarihte *Boza Bozgunu* olarak bilinen yenilgiden sonra Avusturya, Belgrad ve Semendre'yi; Rusya ise, Akkerman'ı aldı. Bu tarihi ittifakın yeniden gündeme gelmesi sonunda Osmanlı Devleti de, Avusturya'yı engellemek için Prusya ile tedâfüi bir ittifak imzaladı ve Rusya'yı durdurmak için de İsveç ile bir ittifak yapılması görüşmelerine hız verdi. Önemine binâen bu anlaşmanın giriş kısmını buraya almayı uygun bulduk:

“.....Prusya Devleti va'd u ta'ahhüd eder ki, iş bu bin ikiyüz dört senesi evvel baharında mecmû kuvvet ile Nemçe ve Moskovlu üzerlerine ilânı harb u cenk ve harbe mübâşeret eyliye; şöyle ki, Devleti Aliyye'yi düşmanlar ile dilhâbı üzre şanlı ve kavî muhkem sulh itdürmedikce ve Devleti Aliyye'ye berren emniyeti tâme husûle gelmedükce ve gerek bi-lâ havf u hâlel Karadeniz tarafından bahren gereği gibi İstanbul şehri için külliyyet ile emniyet kesb itdürmedükce muhârebeyi terk eylemiye! Bu mukâbelede Devleti Aliyye dahi deruhte ve va'd eder ki, sulh esnâsında Nemçe Devleti tarafında olan Galıçya eyâletiyle mukaddemâ Leh taksiminde Nemçelünün zapt eylediği memâlikin Leh cumhûrına Nemçelü tarafından red itdürmeğe sa'y eyliye!”⁵⁸

Bu anlaşmadan sonra sırasıyla yapılan Zıştovi (1791), Yaş (1792) barış antlaşmaları ile Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı devam etmiş ve prestiji günden güne azalmıştır.

Bu tarihten sonra meydana gelen olaylar devletlerin birbiri ile olan münasebetleri açısından ilginçlik arz etmektedir. Osmanlı Devleti, Rusya ile Küçük Kaynarca gibi bir barışı imzaladıktan sonra, yine aynı devletle ittifak edeceği hiç beklenmemekteydi. Ancak, yakın zamana kadar hiç bir Avrupa devletini *eşit hakları hâiz muhatap* kabul etmeyen Osmanlı Devleti, artık yaşayabilmek için Avrupa'da müttefikler aramak zorunda idi. 1789 Fransız ihtilâlinden sonra yalnızlığa terke-

⁵⁸ Erim, s.159-162; Mahmud Mesud Paşa, *Mecmu'a-i Mu'âhedât*, İstanbul 1294, I, 90.

dilen Fransa, 1797 yılında muzaffer olduğu İtalyan seferine kadar Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeye gayret sarfetti. Fakat, Fransa'nın Mısır'ı alma niyeti anlaşılınca, Rusya kendi emellerini askıya alarak Osmanlı Devleti'ne yardım teklif etti. Bu gelişen olaylar esnasında Osmanlı Devleti 1798'de Rusya ve 1799 yılında da İngiltere ile ittifak antlaşması imzaladı. Daha sonra ise bu ittifaklar tekrar yenilenmiştir.

Büyük devletlerin aralarındaki rekâbet, bu devletlerin Osmanlı Devleti ile bir müddet mücadelelerini engelledi. Bunlara delil, 1856 Paris Antlaşması'ndan önce cereyân eden olaylardır⁵⁹. Hünkâr İskeleyi Antlaşması(1833), Osmanlı Devleti'ni resmen Rus himâyesi altına sokmuştu. İstanbul'un, özellikle Boğazların Rus kontrolüne geçmesi diğer Avrupa devletlerini endişelendirmekteydi. Bu yüzden Osmanlı Devleti müşterek himâye sâyesinde rahat nefes alabildi. Osmanlı Devleti ise, yenileşme sürecine girmiş bulunmaktaydı.

1848 yılında Fransa'da ihtilal başlayınca, milliyet fikirleri revaç bulan ülkelerde bazı hareketlilikler görüldü ve Avusturya hegemonyasında olan Macarlar ayaklandılar; Avusturya ise Rusya'dan yardım istedi. Ezici Rus birlikleri karşısında hezimete uğrayan Macarlar, Osmanlı Devleti'ne sığındı. Rusya bu mültecilerin iâdesini istedi, fakat Osmanlı Devleti bunu reddetti. Bu insancıl tavır, Avrupa'da büyük yankı uyandırdı ve Fransa ve İngiltere bu konuda Bâbıâli'ye açık destek verdiler.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile kendi arasında paylaşılmasını düşünürken, İngiltere ise menfaatleri gereği "*Hasta Adamı*" tedâvi etmek gerektiğine inanıyordu.

1853 yılında Rus orduları Eflâk ve Boğdan'a yürüyerek Osmanlı Devleti'ni tahrik etti. Ancak bu hareket, bölgede emelleri olan Avusturya ve Prusya'yı kaygılandırdı. 1853'de yapılan Viyana Konferansı neticesiz kaldı. Osmanlı Devleti

⁵⁹ Erim, s.315.

ti ile harbe tutuşan Rusya, Osmanlı donanmasını Sinop'ta batırdı; bunun üzerine Fransa ve İngiltere 1854 yılında Rusya'ya harp ilan ettiler. Kırım'da da cephe açan müttefiklere, Çar Nikola'nın ölümünden sonra yerine geçen II. Aleksandr barışı kabul etti. Viyana'da öngörüşmeler tamamlandı ve devletlerarası hukukun harbe dair bazı önemli kuralları yazılı kanun haline getirildi. Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa Kırım Savaşı esnasında yabancı ülkelere borç almaya başladı (1854 ve 1855). 25 Şubat 1856 yılında açılan Paris Kongresi ile Osmanlı Devleti ilk kez Avrupalı devletlerle bir arada böyle bir toplantıya katılıyordu. Osmanlı Devleti böylece Avrupa hukuk sistemine dahil oluyor; Osmanlı Devleti'ne müdâhale konusunda tek yetkili makam *Concert European* oluyordu.

Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti hakkındaki böyle müşterek politikalarının sebebi, İstanbul ve Boğazların öneminden ve bu konudaki menfaatlerinden kaynaklanmaktaydı; aslında Osmanlı Devleti hakkındaki niyetlerinde değişiklik olmamıştı.

Yukarıda önemli noktalarına değinilen ve Osmanlı diplomasisi açısından dönüm noktaları teşkil eden hususlar incelendiğinde, bir zamanların süpergücü Osmanlı Devleti'nin tetrici olarak nasıl dünya siyâset ve diplomasi sahnesinden çekildiğini açıkça görmekteyiz. Uzun yıllar dünya siyâset sahnesinde süpergüç olarak yabancı devletleri *eşit hakları hâiz muhatap kabul etmeyen* bir anlayışla hareket eden Osmanlı Devleti, bu pozisyonunu tetrici olarak kaybetmiş ve XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupalı devletlerle *eşit hakları hâiz muhatap* olma mücadelesi vermek durumuna düşmüştür⁶⁰.

⁶⁰ "Avrupalı devletlerle eşit sayılmak çabaları, 2 Ağustos 1914'de imzalanan Türk-Alman ittifakının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Uzun zamandır küçümşenen Türkiye, sonunda bir Avrupalı devlet tarafından eşit şartlarla ortak kabul ediliyordu". Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakkî (1908-1914)*, çev.: Nuran Yavuz, İstanbul 1986, s.258.

IV- Osmanlı Diplomasisinde “El-Kâdimu Yüzâru” Kâidesi

Bugün, Osmanlı kültür mirasının hemen hemen büyük bir kısmının bilim dünyasınca araştırılmamış olması sebebiyle, Osmanlı-Türk Medeniyeti hakkında, elimizde bulunan kısıtlı kaynaklara istinaden, yapacağımız her türlü yorumun noksan olacağını bilmek gerekmektedir. Hakkında derli toplu çalışmaların yapılmadığı sahalardan biri de, Osmanlı diplomasisi ile alakalı hususlardır. Osmanlı diplomasisi hakkında derli toplu bir çalışma yapılmadan önce, konu ile alakalı kaynakların tespit edilmesi ve bunların eksiksiz değerlendirilmesi zorunludur.

Osmanlı Diplomasisi ile doğrudan ilgili kaynaklardan gerek Sefâretnâmeler ve gerekse diplomatik müzâkereleri içeren sınır tahdit raporları ve barış antlaşmaları öncesi yapılan preliminer görüşmelerle ilgili tarihî vesikaların çok az bir kısmı bilinmekte olup, bilinenlerden de yine çok azı araştırılarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur.

Osmanlı diplomasisinin gelişim tarihini Osmanlı Devleti'nin gelişim sürecinden ayrı tutmak imkansızdır. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlere, özellikle Avrupalı güçlere karşı daha güçlü ve etkin bir *müzâkere pozisyonunda* olduğu zamanlarda, diplomasisinin de aynı şartlar içinde yürütüldüğüne şahit olmaktadır. Osmanlı fütühâtının Anadolu sınırlarının dışına taşması ve Balkanların kısa bir sürede fethedilmesi neticesinde, Osmanlı diplomasisi Avrupa devletleri ile daha yakın bir temas sahasına girmiştir; özellikle, İstanbulun fethinden sonra bu temaslar daha esaslı bir altyapı kazanmıştır. Ancak, Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da son derece güçlenen Osmanlı Devleti, dış politikasını ve diplomasisini şu ana esas üzerine oturtmuş idi: *Hiç bir Avrupalı Hıristiyan devleti eşit hakları bâiz muhatap kabul⁶¹ etmemek ve onlarla hiç bir zaman dâimî barış içinde olmamak⁶².*

61 Sander, s. 4.

62 Spuler, s.313-315.

Osmanlı Devleti'nin 1792 yılına kadar yabancı devletlere, özellikle Avrupalı devletlere dâimî elçi göndermemesi, değişik sebeplere bağlanarak izah edilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar bu izahlar yanlış olmasa da, önemli bir hususun göz ardı edilmesi nokta-i nazarından dolayı eksiklik arz etmektedir. Osmanlı diplomasi tarihine ışık tutan en önemli belgelerden nâme-i hümâyûnlar, Sefâretnâmeler ve sınır tahdit raporları incelendiğinde, dâimî elçi göndermeme gibi diplomatik bir faaliyetin olmayışının en önemli sebeplerinden biri olarak, Osmanlı Devleti'nin hiç bir devleti kendisi ile *eşit hakları hâiz muhatap* kabul etmeyişi ve bunu diplomatik bir gelenek ve ilke olarak muhafaza etmesini vurgulamak gerekir. Bu anlayıştan yola çıkarak, yabancı bir ülkeyi *eşit hakları hâiz muhatap* olarak kabul etmemesi ve bunda diplomatik bir ilke olarak ısrar etmesi sebebiyle, yabancı bir ülkeye dâimî bir elçi göndermesi gibi diplomatik bir faaliyetle, o ülkenin meşrûyetini tanımış olacağı anlamına geleceğinin ve bu ilkenin ihtiva ettiği anlamla tezat teşkil edeceğinin göz önünde bulundurulması gerekir.

Osmanlı dış politikasına ve diplomasisine yön veren ve onları önemli ölçüde etkileyen olayların başında 1606 Zıttorog Barışı gelmektedir. Bu barışın ehemmiyeti, Osmanlı Devleti'nin daha önce "*Viyana Beyi*" olarak hitap ettiği Avusturya-Roma imparatorunun "*Kaiser*"⁶³ olarak tanınması ve senelik cizyeden (*tribut*) vazgeçmesi ile açıklanabilir. Osmanlı diplomasisinde dönüm noktalarından biri olan bu anlaşma ile diplomatik manada ilk prestij kaybı meydana gelmiştir. Bunu takiben 1699 Karlofça Barışı ile, Osmanlı tarihinde ilk defa yabancı bir devletin tavassutu kabul edilmiş ve Osmanlı diplomasi literatüründe eski *Moskov Prensi* olan Rus Çarı'nın "*Çarlık*" ünvanı kabul edilmiştir⁶⁴.

⁶³ GOR, IV, 407.

⁶⁴ a.g.e., VIII,22-23.

Bu gelişmelerden sonra, daha önce Osmanlı Devleti tarafından casus⁶⁵ oldukları kabulü ile rehine muamelesine tâbi tutulan yabancı elçiler, daha dostâne muamele görmüşler ve buna paralel olarak diplomatik literatürde yine ilk defa "mikenetlü ulu dostumuz" ifadeleri yer almıştır⁶⁶.

Osmanlı Devleti'nin diplomatik güç grafiğinin yavaş yavaş düşmesine mukabil, değişen siyâsî ve kültürel dengelere paralel olarak Avrupalı devletlerin siyâsî ve diplomatik güç grafiğinin yükselmeye başlaması ile ve özellikle savaş meydanlarındaki yenilgiler dolayısı ile askerî sahada yapılmasının zarûrî olduğu düşünülen reformlar neticesinde, diplomatik manada da reformasyona gidilmiş ve Osmanlı tarihinde ilk defa dâimî elçilikler tesis edilmiştir. Bu uygulama ile, daha önce *eşit hakları hâiz muhatap* olarak kabul edilmeyen Avrupalı devletlerin Osmanlı diplomasisi açısından meşrûiyeti onaylanmış oluyordu.

1793'den itibaren yabancı ülkelere üç yıl süre ile dâimî elçi gönderilmeye başlanmış ve 1815 *Viyana Kongresi* ile kor-diplomatik esasları yeniden belirlenmiş ve Osmanlı Devleti de bu hususu kabul etmiştir. Bu *Osmanlı-Merkeziyetçi* dış politika ve buna paralel olarak yürütülen diplomasi, başlangıçtaki hukuki anlayışı doğal olarak yitirmiş ve 1856 *Paris Antlaşması* ile Avrupa hukuk sistemine dahil olarak, daha evvel koruduğu pozisyonunu tamamen yitirmiştir.

1- Diplomatik Arkaplan

1699 Karlofça Barış Antlaşmasına kadar Avrupa'da hükümfermâ olan devletlere karşı politik ve diplomatik üstünlü-

⁶⁵ 1554 yılında İstanbul'a gönderilen Avusturyalı elçi Busbecq, Osmanlıların yabancı elçilere "Casus" muamelesi yaptıklarından yakınmakta, fakat hemen akabinde de bu davranışta pek haksız olmadıklarını vurgulamaktadır. Kari Tepely, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, çev.: Prof.Dr. Selçuk Ünlü, Kültür Bak. Yay., Ankara 1988, s.151. Hans Demschwar, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev.: Prof.Dr.Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s.65.

⁶⁶ I.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, IV/ I, 171.

ğünü muhafaza eden Osmanlı Devleti, 1793 yılında dâimî elçiliklerin tesisine kadar yabancı devletler nezdinde elçi buldurmuyor ve bu ülkelere sadece siyâsî, diplomatik ve daha başka sebeplerle muvakkat elçi gönderiyordu. Gönderilen elçiler, kendilerine tevdi edilen görevlerini ikmal ettikten sonra, hemen Âsitâne-i sa'âdete geri dönüyorlardı; yani görev süreleri, görevlerinin ikmal edilmesi ile sona eriyordu.

1699 Karlofça Barış Anlaşmasına kadar dış politikada bu anlayışla tek taraflı bir siyaset izleyen Osmanlı Devleti, bu anlaşma ile tarihinde İlk defa yabancı bir devletin tavassutunu kabul ediyordu. Bu,1606 Zitvatorog Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin dış politikada ikinci büyük prestij kaybı idi. Takip eden yıllarda, Osmanlı dış politikası önemli ölçüde değişmiş ve ofensif savaş politikası yerini önemli ölçüde defensiv savaş politikasına bırakmıştır. Bundan sonra, dış politikada daima dengeler göz önünde tutulmaya gayret edilmiş ve rakip devletlerin tarafsızlığını sağlayabilmek için, yapılan askerî faaliyetler esnasında bu devletlere elçiler gönderilmiş ve bunların tarafsızlığı sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı dış politikasında daha önce hiç rastlanmayan bu tür diplomatik faaliyetler, artık tek taraflı politika devrinin kapandığını, diplomaside diğer dengeleri de göz önünde bulundurarak daha temkinli davranılması gerektiğini anlatması açısından önemlidir⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle, özellikle Avrupalı güçlerle olan münasebetlerini, Osmanlı Devleti'nin daha üstün müzâkere pozisyonunda olduğu 1606 Zitvatorog antlaşmasına kadar olan dönem; Zitvatorog'dan 1699 Karlofça Barışı'na kadar olan ve *eşit hakları hâiz muhatap* kabul etme-

67• 1711 yılında Osmanlı Devleti, Avusturya hükümeti başkanı Prens Eugen'e Seyfullah Ağa adında bir elçi göndermiş ve Rusya'ya ilan edilen savaş esnasında Avusturya'nın tarafsızlığını sağlamaya çalışmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), *Nâme-i hümâyûn defteri*, No.6, s.206. Ayrıca, 1715 yılında Avusturya'ya giden elçi İbrahim Müteferrika'nın görevi de, Venedik'e açılan savaşta yine Avusturya'nın tarafsızlığını temin etmektir. Karl Roider, *Austrians Eastern Questions (1700-1780)*, New Jersey 1982, s.40-41.

me ilkesinin anlamını yitirdiği devre ve Karlofça ile başlayan duraklama devrinin söz konusu olduğu devre olarak üç bölümde özetlemek mümkündür. Bu üç devre, Osmanlı tarihinde hem siyâsî ve hemde diplomatik ilişkiler açısından son derece ehemmiyet ve paralellik arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin, yabancı devletlere ilk defa ne zaman elçi gönderdiği konusunda fazla bilgiye sahip değiliz; fakat Osmanlı Beyliği'nin Bizans sınırında varlığını hissettirdiği günden itibaren komşusu olan Bizans ile askerî mücadelelerin dışında da münasebetde olduğunu görmekteyiz⁶⁸. Osmanlı Devleti'nin başlangıç safhasındaki komşu ülke ile siyâsî ilişkilerinin boyutları çok sınırlı olsa bile, bu, böyle bir münasebetin varlığını inkar etmek anlamına gelmez. Osmanlı varlığının Balkanlarda hissedilmesinden önce politik ve diplomatik münasebetlerin yoğunluğunu Bizans ile olan münasebetler oluşturmaktaydı; bu münasebetlerin bir diğer yönü de, akrabalık ve tedâfüî tarzda olmasıdır.

Orhan Bey zamanında (1324-1362) Balkanlara geçen Osmanlıların, Hıristiyan asilzâdelerle yakın ilişkide olduğu ve birlikte savaşa gittikleri bilinmektedir. Bizans İmparatorlarının ise, Osmanlı pâdişâhları nezdinde elçi bulundurmaya adet haline getirdikleri söz konusudur⁶⁹. Balkanlardan başlayarak Avrupa içlerine kadar varan Osmanlı fütûhatının doruk noktasını İstanbul'un fethi oluşturmuş ve bu son olay Avrupalı devletlerin Osmanlı ile ilişkilerine daha yoğun bir boyut kazandırmıştır.

Venedik, teşkilâtlanma manasında diplomasinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bir ticaret devleti ve cumhuriyeti olan Venedik'in, daha XIII. yüzyılda İstanbul'da hem misyoner okulu ve hem de ticârî menfaatlerine hizmet eden

⁶⁸ Gümeç Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des Osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära unter Selim III.*, Bern-Frankfurt 1975, s.108.

⁶⁹ F.Kreutel, *Leben und Taten der Türkischen Kaiser*, Graz-Wien-Köln 1978. La Jonquiére, Orhan Bey'e Bizanslı bir elçinin geldiğinden bahsetmektedir. *Historie de L'Empire Ottoman*, I,63.

bir “*Orient Akademi*”si olduğu bilinmektedir⁷⁰. Bu geleneğin bir devamı olarak, İstanbul’un fethinden hemen sonra, İstanbul’da diplomatik bir temsilcilğe sahip olmada da Venedik yine örnek teşkil etmektedir. Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti ile olan siyâsî ve diplomatik münasebetlerinde daha emin ve tutarlı adım atmalarını temin edecek *Dil Öğlanları* (Sprachknaben) daha doğru bir ifadeyle, Osmanlıca bilen tecrübeli diplomatlar yetiştirecek olan dil akademileri, Venedik örneği üzerine kurulmuş ve bunu 1621 yılında ilk gerçekleştiren Polonya Kralı I.Sigismund olmuştur. 1683 yılında II.Viyana Kuşatması’nda Avusturyalıların imdadına koşan Polonya Kralı Johann Sobieski ve Kardeşi Markus bu akademiye şark dilleri tahsili görmüşlerdir. Fransa Kralı XIV. Louis (Lui) de 1669/1670 yılında İstanbul’da bir “*Dilöğlanları Enstitüsü*” kurmuştur. Bugünkü Viyana Şarkiyat Enstitüsü’nün de temelini oluşturan, Avusturya’nın kurduğu “*Dilöğlanları Enstitüsü*”dür; ancak bunun kesin olarak ne zaman kurulduğu hakkında fazla bir malumat yoktur, fakat böyle bir geleneğin de, muhtemelen XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısında oluşturulduğu sanılmaktadır⁷¹.

Bütün bu yapılanmaların arka planında, Osmanlı Devleti ile olan siyâsî ve diplomatik münasebetlerde, Osmanlı payitahtında dil bilen bir diplomatın bulunması ve bu diplomatın gerektiğinde merkezde de kullanılması yatmaktaydı.

İstanbul’da diplomatik temsilcilik bulundurmamak, yabancı ülkelerin Osmanlı Devleti’nin siyâsî ve diplomatik faaliyetlerini yerinde izlemek ve ona göre tedbirini almak gibi, Osmanlı Devleti tarafından verilen bir imtiyaz idi. Bu imtiyazı Osmanlı Devleti, kendi dış politikasında ve diplomasisinde za-

⁷⁰ A.W.Neumann, *Über die orientalischen Sprachstudien seit dem 13. Jahrhundert mit besonderer Rücksicht auf Wien*, Wien 1899, s.44-46.

⁷¹ a.g.e. Muhtemelen ilk Avusturyalı tercüman Peter Von Wollzogen’dır.Bu tercüman 1578 yılında elçi Joachim von Sinzendorf’un hizmetine tayin olunmuştur. Roider, a.g.e., s.9.

man zaman kendi lehine kullanmasını biliyordu⁷². İstanbul'da bulunan elçiler ise, devletlerinin yapuklarından birinci derecede sorumlu addediliyordu ve bu yüzden daha ziyade "rehine" muamelesine tabi tutuluyordu.

Osmanlı elçilerinin ve sınır muhaddidlerinin raporları, dökümanter materyal olmalarının dışında, Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin en önemli tarihî kaynaklarından sayılmaktadırlar. Yabancı ülkelere yapılan diplomatik misyonlar neticesinde yazılan Sefâretnâmeler ve bunlara paralel olarak yine aynı ülkelere sınır tahdidi için gönderilen komisyonların tuttıkları raporlar hakkındaki bilgilerimiz, en erken XVII. yüzyılın ikinci yarısına dayanmaktadır. Bu eserler, yabancı devletlerin kültürleri ve toplumsal görünümelerini Osmanlı bir gözlemcinin bakış açısından değerlendirilmesi ve yorumlanması yönüyle kültür tarihî ağırlıklı özelliklerinin yanısıra, Osmanlı Devleti'nin diplomatik ilişkilerinin kaynağı olması ve Osmanlı diplomatlarının itina ile uygulanmasına çalıştığı bir takım diplomatik kaideleri ihtiva etmesi yönüyle de büyük ehemmiyet arz etmektedirler.

Bu araştırmamızda, 1792 yılına kadar yabancı ülkelere giden Osmanlı elçilerinin ve diplomatlarının memuriyetlerini icra ederlerken ısrarla uyguladıkları kaidelerden "El-kâdimu yüzâru"⁷³ kaidesini, Sefâretnâmeler ve sınır tahdit raporları ışığı altında incelemeye çalışacağız.

⁷² 1521 yılında Belgrad'ın fethinden sonra Kanuni Sultan Süleyman, tebrike gelen ve ilişkileri hususunda teklifte bulunan devletlerden sadece Venedik ve Regusalıların istekleri kabul etmiş ve Venedik'e üç yılda bir değiştirmek kaydı ile İstanbul'da elçi bulundurma hakkı vermiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, düzenlenmesi planlanan Rodos seferinden önce, Adalar Denizi ve Akdeniz'de herhangi bir sorunun çıkmasını önlemek istemiştir. A.Sevim, Y.Yücel, *Klasik Dönemin üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, Ankara 1991, s.156.

⁷³ "Gelen (Misafir) ziyaret edilir".

2- “El-kâdimu Yüzâru” Kâidesi

Sefâretnâmelerde, sınır tahdit raporlarında ve diğer diplomatik eserlerde sık sık rastladığımız bu kaide hakkında değerlendirmelerde bulunmadan önce, bir hususun açıklanmasında fayda mülâhaza ediyoruz; bu da Sefâretnâmeler ile sınır tahdit raporlarının farklı karakterlerde olmalarıdır, zira Sefâretnâmelerde söz konusu olan, bir Osmanlı elçisinin yabancı bir hükümdara gönderilmesi ve bu misyonun doğrudan doğruya diplomatik bir karakter taşımasıdır. Gönderilen elçi aynı zamanda, Osmanlı pâdişâhını yabancı bir devlet başkanı nezdinde doğrudan temsil eden bir devlet adamıdır ve bu husus, elçinin yabancı hükümdara teslim etmekle yükümlü olduğu gerek *nâme-i hümâyûnda* (credential) ve gerekse mübâdele olunan antlaşmanın *tasdiknâmesinde* (ratifikation) yazılı olarak belirtilmiştir.

Sınır tahdit raporlarında ise, bu memuriyete tayin olunan heyetin böyle bir vazifesi yoktur ve müzâkereler, söz konusu olan iki devletin tayin ettiği sınır tahdit komisyonları arasında yürütülmüştür. Sultanın yabancı bir devlet başkanı nezdinde doğrudan temsili söz konusu değildir. Kendilerine yabancı devlet adamlarına teslim edilmek üzere herhangi bir resmî mektup veya tasdiknâme verilmemiştir; yalnız, memuriyetleri açısından bağlayıcı olan, akdedilen barış antlaşması hükümleridir ve bu hükümlere mutabık görevlerini icra etmekle yükümlüdürler. Diğer önemli bir husus ise, sınır tahdit çalışmalarına daha yüksek rütbeli bir devlet adamının nezaret etmesidir. Bu anlatılan farklılıklardan dolayı Osmanlı elçilerinin diplomatik kaidelerin yerine getirilmesi konusundaki ısrar ve kendine güvenirlikleri, pâdişâhın doğrudan temsilcileri olmaları sebebiyle daha belirgindir; bu kaidelerin uygulanmasında sınır tahdidine memur olan muhaddidlerin sebatı ve görevlerinin kendilerine sağladığı güven duygusu o kadar büyük değildir. Ancak bu, söz konusu kaidelerin uygulanmasında muhaddidlerin esnek davrandıkları ve sebat etmedikleri anlamına gelmez.

Herhangi diplomatik bir görevin yerine getirilmesinde ehemmiyet arzeden ve en başta gelen husus *eşit şartlarda müzâkere ve mükâlemedir*. Bu husus, elçilerin gönderildikleri ülkeye giderken gerek yollarda ve gerekse o ülkede, hükümdar hariç diğer devlet adamları ile Osmanlı elçileri arasındaki bir kaide olarak görünmektedir. Eğer yabancı bir devlet adamı Osmanlı elçisinin istikbâline tayin olunmuş ise (muraahas), ziyâret, iâde-i ziyâret ve müzâkerelerde fazla problem ortaya çıkmamıştır.

Elçilerin sınırlarda mübâdeleleri esnasında *eşit şartlarda* görüşme esasını daha önceden sağlamak için, sınırda belirli aralıklarda olan üç adet taş veya ağaçlardan bir nişan dikilir ve ilk görüşme bu taşlardan ortada bulunanın yanında yapılırdı. Mübâdele olunacak elçiler at üzerinde ortadaki taşın yanına gelirler ve herbiri diğerinin attan önce inmesini beklerdi, zira attan ilk inen diğerinin ayağına gitmiş olur, dolayısıyla mağlup sayılır ve diplomatik olarak fena puan almış kabul edilirdi⁷⁴. Bazı durumlarda mübâdelenin yapılacağı yerin teklifi ve tespiti hususunda da muhatapların diplomatik manevra ve puan kazanma gayretinde oldukları görülmektedir⁷⁵.

Elçiler mübâdele olunduktan sonra, yabancısı sayıldıkları ülke topraklarına girer ve belirlenen (ber-mücib-i defter) güzergâh üzerinden yollarına devam ederlerdi. Her ne kadar kendilerinin emniyeti için asker, mihmandar ve tercüman tayin olunmuş olsa bile, davranışlarında son derece bağımsız idi-

⁷⁴ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *Tedbirât-ı Pesendîde*(TP), Viyana Millî Kütüphanesi, Nr.: 1106,(Flügel Kat., II,292, V 27/a. Ahmed Refik, *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*,VII ve VIII, Sayı:40.,s. 212-227. Geniş bilgi için bk. F.K.von Greifenhorst, "Bericht über den Zug des Grossbotschafters nach Wien im Jahre 1719", *Sitzungsberichte der k.k Akademie*, HHStA, Wien 1908, 158,77-81. Josef von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*(BOT), Çev.: Vecdi Bürün,Istanbul 1990, VI.Cilt, s.157 dipnot 159. Tepplly, s. 60, Ahmed Resmî Efendi,Viyana ve *Berlin Sefâretnâmeleri*, sadeleştiren: Bedriye Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s.18.

⁷⁵ Münir Aktepe, *Mehmed Emnî Beyefendi*(Paşa'nın) *Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi*,TTK Yay., Ankara 1989, s.44-47.

ler. Maiyetlerine verilen tercümanların nasıl davranmaları gerektiğini belirledikleri gibi, askerlerin bile nasıl selâma durmaları gerektiğini kendi anlayışları doğrultusunda düzenlemişler ve aksi davranışların zuhûru hâlinde derhal müdâhale ederek gerekli tavırlarını sergilemişlerdir. Bu husus ile alâkalı Sefâret-nâmelerde ve diğer diplomasi ile alâkalı eserlerde, meselâ sınır tahdit raporlarında göze çarpan husus, Osmanlı elçilerinin emniyetlerini temin için yabancı devlet tarafından refakatlerine verilen askerlerin kılıçlarını çekerek selâma durmalarından son derece rahatsız olmaları ve buna derhal müdahale etmeleridir. 1748 yılında Viyana'ya gönderilen Osmanlı elçisi *Mustafa Hattî Efendi*'nin Sefâretnâmesinden ve *Ebü Sehl Nu'mân Efendi*'nin⁷⁶ sınır tahdit raporundan bu konu ile alâkalı ifâdeleri aynen nakletmek faydalı olur kanaatindeyiz:

“..... zarûri üç gün ikâmetden sonra, ber-çide-i raht-ı karar oldığımız Kasarate (konağın) kapusundan hurûca ibtidâr üzre iken, ma'iyetimüzde olan zâbitân bize ikrâm olmak zu'mu ile meclerini gilâfından ihrâc ve neferâtını selâmımıza turmak için tertib eyledikleri müşâhede olundığı sâat, ol mahallde tavakkuf ve Beç'den hizmetimüze memur olan ser-kâtiblerini ihzâr idüp:” Mukaddem Zemun'dan hareketimüz esnâsında bu evzâ'-i nâ-mülâyim zubûr itmek için sana tenbih olunmuş iken, şimdi böyle bu zâbitlerin meç ihrâclarının aslı nedür?” deyü azim azardan sonra, “Seni fi-mâ ba'd hizmetümde istemem!” deyü tard u ib'âd olundukda “Benüm haberüm yokdur.” deyü eymân-

⁷⁶ Ebû Sehl Nu'mân Efendi(1700?-1755?): Eğin'de doğmuş ve genç yaşta temayüz etmiştir. 1727-1735 yılları arasında Tebriz'e müftü olmuş ve bu görevi müteakip (1736) Kırım'a ordu kadısı olarak tayin olunmuştur. Çeşitli yörelerde reâyâ ve idaraciler arasında meydana gelen karışıklıkların kolaylıkla üstesinden gelmiş ve 1740 yılında Avusturya'ya gönderilen sınır tahdit heyetine sınır mollası olmuştur. Bu görevden sonra yine değişik yörelerde nâib olarak çalışmış ve 1747 yılında İran'a giden Sefâret heyetine ordu kadısı olarak katılmıştır. Bu görevden sonra yine nâiblik yapmış ve en son 1755 yılına kadar Manisa mahkemesinde kadı olarak görev yapmıştır. Ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. *TP*, V 6/b-7/b. *BOİ*, VIII, 78.; Şemdanîzâde Süleyman, *Mür'it-tevârih*, neşr.: Prof.Dr. M.Aktepe, İstanbul 1976, I, 121.

ı gilâz ile i'tizâra ser-âğâz ve "Bundan sonra bir dabi olmasun!" deyü recâ-sâz olup....."⁷⁷.

1739 Belgrad Barış Antlaşmasından sonra, Osmanlı-Avusturya sınır tahdit heyetine sınır mollası⁷⁸ olarak tayin olunan *Ebu Sehl Nu'mân Efendi*'nin eserinde ise bu husus şöyle zikredilmektedir:

".....*Erdel Begzâdeleri gelüp, istikbâl eyledükleri gün bu fakir mizâcımı bozmağla, Hinto'ya binüp, ilerü gider iken, müstakillere rast gelüp, bunlar bizi gördükde, cümle kılıçlarını çeküp ve yolun üst tarafından sağ cânibinden gelmeleri ile, hemân gayret-i dîn ü devlet galeyân u heyecân idüp, Hinto'dan buruc ve bârgirüme rükûb ve yoldan aşağı sabrâya toğrı mürûr ve varup, yemeklik yerine nüzûl idüp, tercümanı çağırup,*"Bu sizün istikbalciler bizlere kılıc göstermek ve üstümüze ve sağ yanumuza geçmek münâsib midür? Çünkü kılıçları var idi, Hisarcık Cengi'nde niçün çekmediler ve bizler bu memleketde kiralîçenizün müsâfirleriyüz; müsâfîre böyle mi ikrâm olunur ki, hem sağımızda üstümüze çıkasuz ve hem kılıc gösteresüz!" didigümde, tercüman "Bizüm âdetimüz, alaylarda cümle askerimüz kılıçların çeküp, ağzını kendülerden yana dutup giderler." didükde, "Herne kadar âdetinüz böyle ise, hele mâdemki meydân-ı kılıc bizdedür, sizler bu âdeti terk ve yolun solunda durmanuz münâsibdür....."⁷⁹.

Osmanlı diplomatlarının refakatine memur edilen yabancı devlet memurlarının tavır ve davranışlarında Osmanlı diplomatlarının belirleyici olma özelliğini yansıtan bir diğer olayı da burada nakletmekte fayda var:

⁷⁷ A.I.Savaş, *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendi über die Gesandtschaftsreise nach Wien*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Wien 1989, s.94-95.

⁷⁸ Sınır tahdit heyetlerine tayin edilen sınır mollaları, tahdit işinin neticesinde belirlenen sınırları ihtive eden temessüklerin şeriata (hukuka) uygun olup olmadığını kontrol eder ve neticede bu temessükler sınır mollaları tarafından tasdik olunurdu.(YN)

⁷⁹ Ebû Sehl Nu'mân Efendi, *TP*, V 73/b

"..... O cümleden hakir için inşâ eyledikleri sefinede üç aded oda ve bâlâsında bir aded köşk binâ etmeleriyle, bîn-i ityânda köşkün cevânib ve etrafına ve seren başına ve sefine serine ve dümen tarafına haçlı bayraklar diküp, zu'mlarınca tezyîn ve bu vaz'ı ikrâm-ı mahsûsları olmak üzere tavşif ve tebyîn eylediklerinde "Beynlerinizde ikram addeylediğiniz vechi tarafımıza irâet ile dostluk fikrinde olmanız yerindedir. Lâkin, haçlı bayraklar ile ri'âyetden mahzûziyyet islâmımız şerâyitine muhâlif bir keyfiyyet olmağla anların bu sâ'atde ref' ve izâleye mübâderet edersiz ve inşâ'a'llâhu ta'âlâ ol sefineye süvâr olacağımız vakitte pîş ü pesini tezyîn için benüm şevketlü kerâmetlü ve kudretlü azametlü Efendim, velî-nîmetim ve velî-nîmet-i âlemiyân, zill-i yezdân ve halîfe-i rahmân, pâdişâh-ı devrân hazretlerinin bu bende-i kemine inâyet ve ibsanları olan, râyet-i nusret-âyeti ve elviyye-i meymenet mülteviyyeyi nasb itdiririz." denildükde, bi-fazli'llâhi ta'âlâ muhâlefete cesâret idemeyüp, heman ol anda haçlı bayrakları havâli-yi sefineden iz'âc ve ihrâc ve hengâm-ı rûkûbda râyât-ı İslâmiyyenin nasb ve idrâci sefiney-i merkûmeye irâs-ı revâc eylemişdür."⁸⁰

Osmanlı diplomatlarının, devlet tecrübesi çok olan ve devletin onurunu en iyi derecede temsil edebilecek yüksek memurlardan seçildiğini görmekteyiz. Yabancı bir devletle, bu Hıristiyan olsun veya müslüman olsun, yapılan siyâsî ve diplomatik temaslarda görev alan yüksek dereceli memurların, bir diplomat olarak diplomatik protokolü iyi bilmesi gerekmektedir. Diplomasi ile alâkalı eserler incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin muhatabı olan devlet diplomatları da, her fırsatta diplomat muhatabını taciz etmeyi ve onun şahsında devletin gururu ve onuru ile oynamayı denemek istemişlerdir, fakat hemen hemen her defasında da, Osmanlı diplomatlarının tavizsiz tavırları karşısında niyetlerine nâil olamamışlardır⁸¹.

⁸⁰ Aktepe, s.57.

⁸¹ İstisnâî davranışlarda da, Osmanlı diplomatlarının istemedikleri davranışları yapmalarındaki ana gaye, yine Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin menfaatlerini kollamak olmuştur. Bu konuda A.Refik Altınay, Zülfikar Paşa'nın mükâlele takriri ile atakalı yazısında şunları ifade etmektedir: "Devlet-i Ali-

Daha önce de ifade edildiği gibi, Osmanlı elçilerinin yabancı ülke topraklarında seyahatları esnâsında, ber-mûcib-i defter yol güzergâhlarında bulunan yörelerde konaklamaları ve ağırlanmaları için murahhaslar tayin edilmekteydi; tabii ki bu, söz konusu yabancı devletin idâri yapısı açısından mühim merkezlerde uygulanmakta idi⁸².

Osmanlı elçilerine herhangi bir yabancı devlet adamı murahhas tayin edilmediği sefâretlerde ise, Osmanlı elçisinin istikbali hususunda uzun münakaşalar meydana gelmiş ve protokol gereği karşılanmayan Osmanlı elçileri ve devlet adamları, kendilerini *dâvet* eden yabancı devlet adamlarının *dâvet*lerini "*el-kâdimu yüzâru*" mefhumunca reddetmişler ve bunda sebat ederek, bu kaidenin uygulanmasında taviz vermemişlerdir. Bunun haricinde, yabancı devlet adamlarının Osmanlı elçisini veya devlet adamını ayağına getirmek için bazı hilelere de başvurdukları vakidir⁸³. Bu durum sadece Sefâretnâmelerde değil, aynı zamanda sınır tahdit raporlarında da söz konusudur ve bu eserde bununla alâkalı bol örneklerle rastlamak mümkündür.

Sınırlarda yapılan mübâdelelerde dikkat edilen husus ile konumuz olan diplomatik kaidenin ana fikri biridir: İlk hareketi veya ziyareti yapmamak ve muhatabı ayağa getirmek, böylece de devletlerin yabancı devlet adamları nezdinde tem-

yye işlerinin geri bırakılmasına sebep olmamak için ,yerinde karar verilen münasip durum üzerine hareket etmek maksadına aykırı düşmek" istemedi. A.Refik, Alimler ve Sanatkarlar, Kültür Bak.Yay., Ankara 1980, s.201. F.R.Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri, neşr.:Prof.Dr.B.S.Baykal, TTK Yay., Ankara 1992, s.49-51.

82 1740 yılında Avusturya'ya büyük elçi olarak gönderilen Cânibî Ali Paşa'nın avdetinde Üstüni Belgrad civarının sâhib-i istiklâli olan Avusturyalı General Gaudagni Askanius Marchese, Cânibî Ali Paşa'ya murahhas tayin olunmuş idi.; Savaş, s.149-152. Abdullah Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefâretnâmesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, (İstanbul (tarihsiz), s.23 ve 27-30.

83 "... Meğer Mareşal Osmanlı görmeyüp, bizi görmek istermiş. Hânemize gelmeğe cenâbî tahammül etmeyüp, «Davet etsek, elçi dahi icâbet etmez; ya bunun görmenin tarîki nedür?» deyü akibet kale seyirini tedbîr etmişler ve bizi tahrik ve terğîbin aslı bu imiş." , Uçman, s. 124.

sili esnâsında onurunu muhafaza etmektir. Elimizdeki mevcut belgelerin ışığı altında bu konuyu daha tafsilatlı incelemenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Gerek Osmanlı elçilerinin sefâretnâmelerinde ve gerekse sınır tahdit raporlarında tartışmalara sebep olan bu diplomatik kaide, *eşit şartlarda müzâkere ve mükâlemeyi* gaye edinmiş ve *Devlet-i Aliyye-i Osmanîyye'nin şân u şerefini tekmil* için devamlı başvurulmuş bir düstur olmuştur. Osmanlı diplomatlarının bu kaidenin uygulanmasında ısrar etmelerinin sebebi, yabancı, özellikle Hıristiyan diplomatların her fırsatta Osmanlı diplomatlarını taciz etme ve savaş meydanlarında kaybolan onurlarını bu görüşmelerde kurtarmak gayretleridir; veya, *Yirmisekiz Mehmed Efendi*'nin Sefâretnâmesinden de anlaşılacağı gibi, ömründe hiç Osmanlı görmemiş yabancı bir devlet adamının, Osmanlı elçisini görmek istemesi ama onun ayağına gitmeyi gururuna yedirememesi gibi olaylardır.

1748 yılında, Belgrad Barış Antlaşmasının(1739) yenilenmesi ve uzatılması neticesinde, Avusturya'nın İstanbul'da bulunan dâimî elçisi Penkler'in bu barışın yenilenmesi işine orta elçi olarak tayin edilmesinden sonra, yenilenen barış metninin ve *Sultan I. Mahmud*'ün (1730-1754) Avusturya Kralı *Franz Stefan* ile karısı Kraliçe *Maria Theresia*'ya (1740-1780) gönderdiği mektupların ve hediyelerin teslimi için Viyana'ya orta elçi olarak gönderilen mevkufâtî *Mustafa Hattî Efendi*'nin Sefâretnâmesinde de bu türden bir problem ortaya çıkmış ve *Mustafa Hattî Efendi*'nin diplomatik protokolü gayet iyi bilen tecrübeli devlet adamı olması sebebiyle bu problemin çözümü de Osmanlı diplomatının istediği şekilde sonuçlanmış ve uygulanmasında ısrarla durduğu "*El-kâdimu yüzârü*"kaidesi, muhatap yabancı devlet adamı tarafından ister istemez uygulanmıştır.

Sefâret Heyeti, sefâret güzergâhında olan Dalya⁸⁴ adındaki şehre geldiklerinde, Ösek'in ve o mahallerin generali olan

⁸⁴ Dalj : Ösek şehri yakınlarında bir yerleşim birimi. J.H.Andrees, *Allgemeiner Handatlas*, 3.Auflage, Bielefeld-Leipzig 1893, s.49-50.

*Gaudagni Ascanius*⁸⁵ adlı Avusturyalı devlet adamı, hemen sekreterini göndermiş ve devleti tarafından elçiyi ağırlamakla görevli olduğunu ifade ederek, onu Ösek'deki sarayına *dâvet* etmiştir. Elçi *Mustafa Hattî Efendi*, generalin niyetini anladığından, generalin sekreterini: "Ösek'e *nüzûlümüzde vech-i münâsibi ne ise ana göre hareket olunur.*"⁸⁶ gibi yuvarlak ifadelerle göndermiştir. Ertesi gün Ösek'e gelen sefâret heyeti, kendilerine hazırlanan konaklara yerleşmiş ve bir gün sonra generalin sekreteri tekrar gelip, generalin *dâvetini* tekrarlamıştır:

"*İbtidâ Ceneralimiz cenâbınıza ikrâm itmek için memurlardur; hattâ bu Ceneral, mukaddemâ büyük ilçinüz Cânibi Ali Paşa'yı*⁸⁷ *avdetde Zemun'da*⁸⁸ *mübâdeleye memur olup, ibtidâ Ali Paşa anlara ba'dehü Ceneral dahi Ali Paşa'ya gitmişlerdür.*"⁸⁹ Elçi *Mustafa Hattî Efendi* ise:

"*Mukaddemâ Ali Paşa Ösek'e geldükde, Ösek'de Ceneral bulunan, Ali Paşa'nın istikbâline gelüp, kaide-i Devlet-i Aliyye-yi Osmâniyye üzre paşa-yı müşârun-ileyh tarafından mükerremen avdet itdükden sonra Ali Paşa'yı dâvet eylediği, işte Ali Paşa'nın takriründe mestürdür. Bizî Ceneral istikbâl itmiş olsa, biz dahi dâvetüne icâbet iderdük, yohsa ibtidâ bizüm anların dâvetüne icâbet itmemüz bir vech ile mütesavver değildir, bizî afv itsünler.*"⁹⁰ diye cevap vererek, bunun diplomatik protokole aykırı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, elçi *Mustafa Hattî Efendi*'nin, kendinden sekiz sene evvel Viyana'ya gönderilen bir ilçinin

⁸⁵ G.Zivkovic, *Altösterreichischer Heerführer*, Avusturya Savaş Arşivi, Viyana 1976, s.67.

⁸⁶ Savaş, s. 150.

⁸⁷ 1740 yılında Avusturyalı elçi Graf Uiefeld'e mukabil Viyana'ya gönderilen Osmanlı ilçisi. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*(SO),Heppenheim 1971, IV,s.535. *BOİ*, VIII,13-21.

⁸⁸ Zemun(Alm.:Semlin): Eskiden, Sava nehrinin öte yakasında, Belgrad'ın batısında bir yer. E.Prokosch, *Krieg und Sieg in Ungarn*, Graz-Wien-Köln 1976, s.283.

⁸⁹ Savaş, s.149-150.

⁹⁰ a.g.e., s.151.

sefâretnâmesine vâkıf olması da, onun bu göreve gösterdiği ciddiyeti anlatma açısından mühimdir.

General bu nazik ve yumuşak sözlerden anlamamış gibi görünerek, *Mustafa Hattî Efendi*'nin ilk ziyareti yapması hususunda direktmiş ve devleti tarafından elçiyi ağırlamakla görevli olduğunu tekrar tekrar vurgulamıştır. Israrına dayanak yaptığı husus ise, elçiye ikram etmek ve onu lâyık vechiyle ağırlamaktır; ancak, *Mustafa Hattî Efendi*:

*“Görüşmeden maksûd dostlık ve ikrâm ise, her vechle General tarafından mükerrem olmuşuzdur. Ancak, ibtidâ ben ana varmak hadd-i imkânda değil iken, bize niçün böyle cevr ü ezîyyet iderler? Bu dâ'iyeden ferâğat itsünler.”*⁹¹ diyerek, bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. General ısrarlarında devam etmiş ve *Mustafa Hattî Efendi* ise, kendisinin Osmanlı pâdişâhı tarafından Roma İmparatoru ve İmparatoriçesine gönderilen bir elçi olduğunu ve esnâ-i râhda generaller ile mülâkât ve mükâlemenin yapılması gerektiğini ancak, bunun general tarafından ısrar edilen şekilde mümkün olmadığını bir kez daha ifade ettikten sonra, general, bu şekilde görüşme yapılmadığı takdirde durumu Viyana'ya bildireceğini ve cevap gelinceye değin elçiyi göndermeyeceğini söyleyerek göz dağı vermek istemiştir. Bunu üzerine elçi *Mustafa Hattî Efendi*, generalin, elçi *Ali Paşa*'nın murahhası olduğunu ve bundan dolayı anlatılan tarzda görüştiklerini ve bunun gayet normal olduğunu söylemiş, fakat, generalin kendisine murahhas tayin edilmediğinden ve şehre girmeden kendisini istikbale gelmemesi sebebiyle ilk ziyareti yapamayacağını ve onunla görüşmesini gerektiren bir sebep olmadığını ifade ederek:

*“Ben müsâferet tarikiyle havza-i hükümetünden savb-i maksûde âzîm ilçiyim; “El-kâdimu yüzâru” müfâdınca gelür benümle mülâkât ider ise, sonra ben dabi giderüm.”*⁹² demiş ve bu kai-

91 a.g.e.

92 a.g.e., s.152.

deye uyulması gerektiğinde ısrar etmiştir. Durumun Viyana'ya yazılması tehdidine karşı da:

“*Siz bu keyfiyyeti Viyana'ya tabrîr idersenüz, ben dahi Devlet-i Aliyye-yi ebediyyül-istimrâra ifâde ve inân-ı azmiyi cânib-i Belgrad'a itâde iderüm.*”⁹³ diye cevap vermiş ve bu usûlsüz tekliflerin imparator tarafından gelmesi halinde bile, *pâ-dişâhın mübârek başı* için kabul etmesinin mümkün olamayacağını ifade ederek, generalin tehdidini boşa çıkarmıştır. Bu münakaşalar üç gün sürmüş ve general sonunda bu ısrarından vaz geçmiş, fakat elçiyi ziyarete de gelmemiştir. Osmanlı elçisinin bu tavizsiz davranışının, generalin halkı yanında rezil ve rüsvay ettiğini ve gururunu yıktığını, Avusturyalılar elçiye bildirmişlerdir. *Mustafa Hattî Efendi*, daha önce meç hususundaki kararlılığının ve bu olayda gösterdiği diplomatca tavrının semeresini daha sonraki günlerde ve özellikle Viyana'da gördüğünü de ilâve etmektedir⁹⁴.

Bu kaidenin uygulanmasında problemlerin yaşandığını, Osmanlı diplomasisinin diğer önemli kaynaklarından olan sınır tahdit raporlarından da anlamaktayız. Sefâret heyetlerine paralel olarak yürütülen bu hizmetlerde de, muhatap devletlerin diplomatik üstünlük gayretlerine rastlamak mümkündür.

1739 yılında imzalanan Belgrad Barış Antlaşmasından sonra, Osmanlı Devleti tarafından bu antlaşmaya imza koyan Avusturya ve Rusya'ya elçiler gönderilmiş ve akabinden yine aynı devletlerle sınırların yeni antlaşma hükümlerine göre yeniden tahdidi için sınır tahdid heyetleri görevlendirilerek bu ülkelere gönderilmiştir. Rusya ile yapılması gereken sınır tahdidi görevine Osmanlı diplomatı *Ahmed Merâmî Efendi*⁹⁵ birinci muhaddid ve *Mustafa Hattî Efendi*⁹⁶ ikinci

⁹³ a.g.e., s. 152-153.

⁹⁴ a.g.e., s.153-154.

⁹⁵ Vüzerâ kethüdâlarından Yakup Ağa'nın oğludur. Enderundan yetişmiş ve 1726 yılında Mısır'a memur olarak tayin edilmiştir. 1732/33'de Cizye muhasebecisi; 1736'da piyâde mukabelecisi ve daha sonra mevkûfâtı olmuş

muhaddid olarak görevlendirilmişler ve bunlara mukabil Rusya tarafından da muhaddid olarak *General Repnin Vasile*⁹⁷ tayin olunmuştur.

23.8.1740 Çarşamba günü Kırım'ın başşehri Bahçesaray'dan hareket eden Osmanlı heyeti, 17.9.1740 Cumartesi günü Azak Kalesi yakınlarına ulaşmışlar ve iki gün sonra da görüşme yeri olarak tespit edilen Azak Kalesi'ne iki buçuk saat mesafede Beştepeler⁹⁸ adlı yere gelip konaklamışlardır. Bir kaç gün sonra General sekreterini göndermiş ve onları *dâvet* etmiştir. Buna mukabil *Merâmî Efendî*:

"Biz Generali bu maballde bulduk. "El-kâdimu yüzârü" mazmûnına ri'âyet ve bizüm çadırımuza gelüp, icrâ-yi merâsim-i ziyâretten sonra, bizler dabi anları ziyarete gidüp, ve bu teklifler zâ'il oldukdan sonra, işe şürû' iderüz."⁹⁹ diyerek, bu kaideye uyulması gerektiğini ifade etmiştir. Generalin bu deneyimi başarılı olmamış ve bundan sonra münakaşalar uzayıp gitmiştir. Rus tarafı bu tür teklifleri kendilerinin düşünmediklerini

ve bu görevde iken(1740) Rusya'ya birinci muhaddid olarak gönderilmiştir. 1742'de Anadolu muhasebecisi; 1743'de Şikk-ı sâlis detterdân olmuş ve 1744 yılında vefat etmiştir. Şâir olan Merâmî Efendî, aynı zamanda Nakşibendî tarikatinde halifelik makamına sahipti.; Şemdânizâde, I,95.; SO, I,248-249. GOR, VII,543-544.

96 Mustafa Hattî Efendî(1680?-1760) Urfelidir; 1702 yılında Rakka valisi Çerkes Osman Paşa'ya divan katipliği yapmış ve daha sonra şâir Nâbî'nin kethûdası olmuştur.1739 Belgrad barışından sonra mevkûfâtî olmuş ve bir yıl sonra Rusya'ya ikinci muhaddid olarak vazifelendirilmiştir. 1742'de kalyonlar kâtibî ve 1748 yılında Avusturya'ya nişançılık pâyesi ile orta elçi olarak gönderilmiştir.; Müstakimzâde Süleymân, *Tuhfe-i Hattâtîn*, İstanbul 1928, sayı: 12, s.554.; GOR, VIII,106. SO, II,280-281. Savaş, s.87-88.

97 GOR, VIII,20-21. Uzunçarşılı,OT, IV/1, 56,360 ve 388.

98 Ergeni Tepeleri de denir. Astrahan şehrinin batısında bulunmaktadır.; Andrees, s.90.

99 Merâmî Ahmed Efendî, *Takrîr-i Merâmî Efendî- Muhaddid be-cânib-i Azak*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi TY,No.6095(V 246-275), 2/b. Bu yazma, Mustafa Hattî Efendî'nin ikinci muhaddid olması ve muhtemelen bu takrîri kaleme alması sebebiyle, Mustafa Hattî Efendî'ye ait Sefâretnâme olarak kayıtlıdır; bir ikinci sebep ise, aynı numarada Mustafa Hattî Efendî'nin Viyana Sefâretnâmes'nin bir nüshasının bulunmasıdır.(YN)

ve bunun fazla ehemmiyeti olmadığını söylediğinde, bunu pek inandırıcı bulmayan ve görüşmelerde *musavat şartını* düstur edinen *Merâmî Efendi*:

“Eğer bu surete rızâ-dâde olmazsanuz, iki ordu arasında bir çadır kuralım, General dostumuz bir taraftan ve bizler dahi bir taraftan varalım ve işlerimize mübâşeret idelüm.” diye teklif etmiştir. Osmanlı diplomatını sert bulan Ruslar, bu kez başka bir bahane bulmuşlar ve Aksu tarafında sınır tahdidine memur olan muhaddidlerden haber gelmeden görüşmelerin başlayamayacağını ileri sürmüşlerdir.

Bunda da başarılı olamayan Rus heyeti, generalin kraliçe tarafından tam yetkiye sahip olduğunu ve elinde buna dair bir senedin olduğunu söylemişler ve Osmanlı heyetine, ellerinde buna benzer bir *hatt-ı hümayûnun* olup olmadığını sorarak zaman kazanmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine *Merâmî Efendi*:

“..... ve bizüm memûriyyetimûz ancak fermân-ı hümayûn iledür; bizüm devletimizde böyle hususlara *hatt-ı hümayûn* sündür itmez.”¹⁰⁰ diye cevap vermiş ve elinde olan emr-i şerîfi onlara takdim etmiştir. Bu memuriyet belgesi tercüme edilerek tekrar *iâde* edilmiş ve konu yine dönüp dolaşıp aynı yere gelmiştir. Konu kimin önce ziyarette bulunması hususunda yine uzamış ve münakaşalar devam etmiştir. Bunun üzerine *Merâmî Efendi* teklifini tekrar etmiş ve her iki tarafca kurulacak çadırların ortasında (*aralık yerinde*) görüşmelere başlanılmasını söylemiştir. *Merâmî Efendi*, iki çadır ortasında yapılacak görüşmeden sonra ilk ziyareti generalin yapması gerektiğini de ayrıca vurgulayarak kati cevap vermiştir:

“...bir çadır bizden ve bir çadır sizden bir mahalle nasb olunsun; bu iki çadırın aralık yerinde bir mahallde beraberce mülâkât idelim, ba'dehû General bize ve sonra biz dahi anlara varalım. Merâsim-i mülâkât tamam olsun; bundan gayrıya imkân yokdur.”

¹⁰⁰ aynı eser, V 3/a.

Diğer diplomatik eserlerde de sık sık görüldüğü gibi, Rus generali, Osmanlı diplomatının bu sert tutumunu bol hediyelerle yumuşatmayı denemiş fakat *Merâmî Efendi* bu tutumundan taviz vermemiştir:

“*Bizler bu tarafa iki devlet cânibinden me'mûr olduğumuz işleri görmek için geldük, birbirimize icrâ-yı merâsim için gelmedük. Eğer bizüm irâde ve takririmiz üzere tarafeynden nasb olunacak iki çadırın mâbeyninde birbirlerimiz ile mülâkâtdan gayri veche kadîr değîlim.*”¹⁰¹

Bu kez Rus generali tekrar sekreterini göndererek, *Merâmî Efendi*'nin çadır kurma teklifini kabul etmiş, ancak bu görüşmeden sonra ilk ziyâreti *Merâmî Efendi*'nin yapmasını temin için onu görüşmeden sonra kendi çadırına *dâvet* ettiğini bildirmiştir. Bunu üzerine *Merâmî Efendi*:

“*Yok, olmaz! Bizüm didiğimize gibi olursa görüşürüm ve illâ kala.*” diyerek ısrar etmiştir. Onbeş gün geçmesine rağmen henüz görüşme temin edilememiş ve Osmanlı heyeti Rus tarafının savaşta galip olduklarını ve Osmanlıların mağlubiyetlerini ima etmek suretiyle baskı ve üstünlük kurmak istemiş ve bunu üzerine *Merâmî Efendi*, muhadidlerin *musâvât üzere* tayin olduklarını ifade etmiş ve bir an evvel görevlerini tamamlamaları gerektiğini söylemiştir. Eğer bu *musâvât şartına* da uymak istemezler ise, durumu, bu işlere nâzır olan Kırım Hânı'na yazacaklarını ve geri döneceklerini bildirmiştir.

Münakaşalar ve diplomatik manevralar uzayıp gitmiş, nihâî olarak *Merâmî Efendi*:

“*.... eğer ceneralin maksûdı beni ibtidâ haymelerine götürmek ise, bu uğurda başımı meydana koydum; gitmek ve bu zıllı kabul itmek ihtimâlim yokdur.*”¹⁰² diyerek ısrarından vaz geçmemiş ve sonunda *musâvât üzere* iki çadır arasında görüşme teklifini kabul ettirmiş ve bu görüşme esnasında general

¹⁰¹ aynı eser, V 4/a.

¹⁰² aynı eser, V 7/a.

ve heyetine Osmanlı teşrifatı üzere ikram edilerek bu kaide-
nin gayesi yerini bulmuştur.

Ancak, daha sonra antlaşma uyarınca yıkılması gereken Azak Kalesi'nin yıkımı hususunda yine problemler çıkmış ve Rus tarafının diplomatik üstünlük oyunlarına gelmeyen *Merâmî Efendi*, görüşmeleri yarıda keserek, ağır kış şartlarına rağmen Kırım'a geri dönmüştür. Baharda görüşmeler tekrar başlamış ve bu sefer temessüklerin yazılması esnasında, Rus tarafı, Osmanlı pâdişâhının elkâbının Çar'ın elkâbından uzun olmaması veya en azından eşit uzunlukta olması hususunda münakaşalar başlatmış, fakat *Merâmî Efendi*, üstün diplomatik kabiliyeti sayesinde, antlaşma metninde olduğu şekilde yazılmasını sağlayarak bu hileyi de bertaraf etmiştir.

Sözü edilen barış antlaşmasından sonra Avusturya ile yapılan sınır tahdit görüşmelerine ise *El-Hâc Mehmed Efendi*¹⁰³ tayin olunmuş ve *Ebü Sehl Nu'mân Efendi* de bu heyete sınır mollası olarak tayin olunmuştur. Avusturya'yı temsilen de General Engelshofen adlı muhaddid görevlendirilmişti. Bu memuriyetle ilgili raporu, Nu'mân Efendi'nin *Tedbîrât-ı Pensendide* adlı eserinin ikinci makalesinde bulmaktayız.

Sınır tahdit heyeti Belgrad'a vâsıl olduktan sonra, General Engelshofen'in sekreteri ve Ermeni papaz Mennas adlı tercüman *Mehmed Efendi*'ye gelip, generalin kendilerine "Hoş geldiniz" dediğini iletikten sonra:

"Sizi Zemîn'e (Zemun) dâvete bizleri irsâl eyledi; gelsünler, Zemîn'de kendüler ile görüşelüm."¹⁰⁴ diyerek generalin dâvetini tebliğ etmiştir. Bunu üzerine muhaddid *Mehmed Efendi* derhal:

¹⁰³ El-Hâc Mehmed Efendi(Tiryakî): (1680?-1751) Çeşitli görevlerden ve söz konusu muhadditlik görevinden sonra tersâne-i âmirî emini olmuş ve aynı yıl sadrazamlığa getirilmiştir(1746).Bir sene sonra azledilmiştir. SO, IV,237. *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., İstanbul 1945-1986, VII,607-609.

¹⁰⁴ TP, V 26/a

“«*El-kâdimu yüzâru*» *fahvâsı üzre anlar ibtidâ bize gelmek iktizâ ider.*”¹⁰⁵ diyerek, generalin dâvetini reddetmiştir. Bu ifâdelere mukabil Avusturyalı sekreter tekrar gelmiş ve:

“*Biz Varadin’de*¹⁰⁶ *meks itmiş isek, kendüleri Belgrad’a geldiği haberi bize vasıl olmağla biz kendülerden sonra Zemîn’e geldük. «El-kâdimu yüzâru» mefhumunca anlar evvel bize gelmek iktizâ ider.*”¹⁰⁷ diye cevap vermiştir. Bunu üzerine, *Mehmed Efendi*, generalin kendini ayağına getirme niyetinde olduğunu ayrıca muhaddidlerin hududu tecavüzlerinin yasak olmasına rağmen, generalin bu yasağı çiğneterek de kendisini taciz edeceğini anlamış ve kendileri ile *bir mahall-i münâsibde* görüşeceklerini ifade ederek tercümanı geri göndermiştir. Bu antlaşmaya göre Avusturyalıların Belgrad’ı Osmanlılara teslimi gerekmektedir, fakat o anda henüz Avusturyalıların ellerinde bulunmaktaydı. Belgrad’da bir konağa gelen Engelshofen, tercümanını tekrar göndererek, *Mehmed Efendi*’yi bu konağa dâvet etmiş, *Mehmed Efendi* de cevaben:

“*Muhaddid demek bizde pâdişâh vektili dimekdür. Ben anın ayağına varmam!*”¹⁰⁸ diyerek, tercümanı *iâde* etmiştir. General tercümanını tekrar göndererek, kendilerinde de muhaddidin imparator vekili olduğunu ve ayrıca kendisinin de general olduğunu belirterek, *Mehmed Efendi*’den rütbe olarak üstün olduğunu ve bu yüzden ilk ziyareti onun yapması gerektiğini ima etmiştir. General devamla:

“*..General, sizün vezirler mukâbilidür ve kendüleri kumsardur (komser), yani kâtibdür ve vezirler kâtibe varmaz, kâtibler vezire varurlar ve eteklerini öperler. Kâide-i devlete ri’âyet ider-*

¹⁰⁵ aynı eser.

¹⁰⁶ Varadin(Petrovaradin; Alm. Peterwardein): Novi Sad yakınında bir şehir. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Præchtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.*, Wien 1983, s.112.

¹⁰⁷ aynı eser.

¹⁰⁸ aynı eser, V 26/b.

se, kendü evvelce bize gelür, ba'dehû biz ana varuruz."¹⁰⁹ diyerek, bu protokol savaşını şiddetlendirmiştir. Muhaddid *Mehmed Efendi* bunun da altında kalmamış ve generale:

"Belgrad ser-askeri olan Ali Paşa bizüm işlerimize Devlet-i Aliyye tarafundan nâzırdur; andan izinsüz hareket idemem."¹¹⁰ diyerek generalin protokolde üstünlük niyetine engel olmasını bilmiştir. Daha sonra her iki taraf da Belgrad muhafızı *Ali Paşa* tarafından dâvet edilmiş ve böylece vezirlere denk olan general Osmanlı vezirinin ayağına gitmiştir. Yapılan toplantıda *Ali Paşa*:

"Siz muhaddid Efendi pederimize şöyle şöyle teklifler itmiş-süz. Dostlık arasında tarh-ı teklifât olunmaludur, yoksa biz anları Hisarcık'da¹¹¹ meks ve sizi derûn-ı kal'aya getürdükden sonra, bunları getürüp, size «El-kâdimu yüzâru» mazmûnını irâd ider idik."¹¹² diyerek Avusturyalı muhaddidlerin niyetlerine mani olmuştur. Fakat Avusturyalı muhaddid, *kânûn-ı tahdit* gereği Osmanlı muhaddidi ile bir yere gidip, görüşmelerinin zarûrî olduğunu bildirmiş ve bunun üzerine *Ali Paşa, Sultan III. Mustafa Han*'ın Belgrad Kalesi içinde yaptırdığı tabyada görüşmeleri gerektiğini söyleyerek, görüşme yerini de kendisi tespit etmiştir. Aslında, görüşme yerinin tespiti hususu da hemen hemen bütün diplomatlar arasında devamlı münakaşa konusu olmuştur. Her iki muhaddid bu tabyanın bulunduğu yere at üstünde gelmiş ve her ikisinin aynı anda attan inmesi *kâide-i muhaddidinden* olmasına rağmen, daha önce ifade edildiği gibi, attan ilk inenin diplomatik manada kötü puan aldığı bilindiğinden, bu durumu değerlendirmek istemişler-

¹⁰⁹ aynı eser.

¹¹⁰ aynı eser.

¹¹¹ Hisarcık(Grocka): Eskiden Tuna kıyısında ve Belgrad'ın 25 km güneydoğusunda bir köy; bugün bir şehir. Eskiden İstanbul'dan gelen yolcular için burası Belgrad' dan önceki son duraktı.;Prokosch, *Molla und Diplomat*, Graz 1972, s.240.

¹¹² aynı eser.

dir. Avusturyalı muhaddid iner gibi yapıp yine atın üstüne oturmuş ve böylece Mehmed *Efendi*'nin attan önce inmesini beklemiştir. *Nu'mân Efendi* bu durumu şöyle izâh etmektedir:

"... her kangısı evvel nüzûl iderse, ba'dehû nüzûl iden anın üstüne nüzûl itmiş olmağla, ikisi dabi sağ ayakların özengiden ibrâc ve nüzûl esnâsında muhaddid-i mesfûr (general) yere nüzûl itmeden yine rükûb, ba'dehû bizüm muhaddid üstüne nüzûl sev-dâsında oldığını, genç ve zinde ve çapak olduğundan, bu fakir hiss eylediğümde, ikisi dabi henüz at üstünde iken bârgirimi sürüp, varup, "Yer çamurluk ve hava da yağmur inüp, eğlenilmez. Bu kadarca görüşüp, nısf-ı nüzûl ile iktifâ idin, gidelüm." deyü ikisini dabi nüzûlden men'." Böylece *Nu'mân Efendi*, Osmanlı muhaddidinin yaşlı olması sebebiyle kötü puan almasını engellemiş ve daha sonra generali iknâ ederek bu durumu Osmanlı lehine çevirmeyi becermiştir:

"Ve girü 'avdet olundukda General'e, "Şimdi bu kal'a sizün yedinüzdedür, bizler bunda size müsâfirlerüz, müsâfire ri'âyet ve-chi üzre hareket ve tarh-ı teklîf olunmak münâsib değil midür?" didiğümde, "Beli" deyü, bizlere ta'zîmen şîmâlimüze geçüp, bizi konağına dâvet..."

Bu görüşmeler esnâsında, gerek toprak kazanmak ve gerekse diplomatik manada üstünlük tavrı göstermek niyeti ile daha başka münakaşalar zuhûr etmiştir. Fakat, *Nu'mân Efendi*'nin diplomatik feraseti ve gayreti sayesinde *şân-ı Devlet-i Aliyye-yi Osmâniyyeye* zarar verilmemiştir.

Sınır tahdit işinin sonlarına doğru Romanya topraklarına geçen Osmanlı heyeti, Sibin¹¹³ şehrine gelmiş ve buradan İstanbul'a geri dönmüştür. Sibin şehrine alay ile girilmeden önce, burada Avusturyalı prence¹¹⁴ vekalet eden Avusturyalı kaymakam Osmanlı heyetini istikbal edeceğini bildirmiş an-

¹¹³ Sibiu(Alm.:Hermannstadt): Bugün Romanya'da, Olt nehrinin kenarında bir şehir.; Andrees, s.88.

¹¹⁴ Avusturyalı General Johann Haller von Hallerstein(1734-1742); Prokosch, s.223.

cak yağmuru ve ağrılarını bahane ederek bu sözünü tutmamıştır. Bunun neticesinde, şehre alay ile giren Osmanlı heyetini ve özellikle *Mehmed Efendi*'yi şehrin meydanında bekleyen general, *Mehmed Efendi*'ye hoş geldin demek için elini uzatmaya hazırlanmış, fakat *Mehmed Efendi*, hiç oralı olmayarak, doğru kendilerine hazırlanan konaklara gitmiştir. Halkı içinde onuru zedelenen kaymakam son derece rahatsız olmuş ve bu hatanın tamiri için yardımcısı olan generali görevlendirmiştir. Bu general de:

“Çünkü ol ‘Ben âl-i Osmân muhaddidiyim’ deyü senün yanuna gelmez ve sen de ‘Sibin tahtgâhında kral kaymakamıyım’ deyü anın ayağına varmazsın; ben muhaddidi benüm bağçeme dâvet ideyim, sen de oraya gelürsün, anda görüşüp, bu fitne def olur.” diyerek problemi halledeceğini vadeder. Sonra *Mehmed Efendi*'ye gelerek bahçesine dâvet eder. Ancak, tercüman *Mehmed Efendi*'yi araba ile almaya gelince olaylar yine arzu ettikleri şekilde gelişmemiştir:

“Bu bizüm şehre girer iken bindiğimiz Hinto¹¹⁵ değil mi?” deyü su’âl eyledükde, ol dahi, “Beli, kaymakam ceneral bu Hintov’a binüp ilerüce Fet’in (yardımcı general) bağçesüne gitdi ki, size ta’zîmen anda size karşı çıka ve siz dahi üstüne inesüz.” didükde, mûmâ-ileyh “Ben anın Hintovı’na binmek istemem.” diyecek idim, şimden yine beni ayağına mı götürcekdür? Ben gitmem.” deyü cevâb itdükde, tercümân-ı mesfûr dahi «Ya, siz kaymakam cenerale buluşmadan çıkup gider misüz?» didükde «Ceneral kimdür ki, ben ana varup buluşayım; sen beni usulle kaymakamunza götürüp buluşdurmak mı istersün?» deyü tercümân-ı mesfûra cürüb-i şütüm ile ‘Urun ve nerdibandan atın!’ deyü emr.”

Generalin bu deneyimi de başarısızlıkla sonuçlanmış ve *Mehmed Efendi*'nin şehre girişte kaymakama karşı sergilediği tavır, Avusturyalılara gizliden gizliye kin besleyen Macar

¹¹⁵ Hinto(Macarca): Koçu arabası türünden bir arabadır. Son zamanlarda bu arabalara “Karaço” denirdi. M.Z.Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay, İstanbul 1983, 1,343.

asilzâdelerini cesaretlendirmiş ve bunun neye mal olacağını gayet iyi bilen kaymakam sonunda *Mehmed Efendi*'nin ayağına kadar gelmiş ve hediyeler verdikten sonra kendi konağına dâvet etmiştir.

Bu kaidenin sadece yabancı diplomatlar ile yapılan görüşmelerde söz konusu olmadığı, Osmanlı devlet adamları nezdinde de bilinen ve uygulanan bir kaide olduğunu diğer belgelerden anlamaktayız. 1747 yılında İran'a elçi olarak gönderilen *Kesriyeli Ahmed Paşa*¹¹⁶, Bağdad'ın yakınlarına geldiğinde, Bağdad vâlisi *Ahmed Paşa*¹¹⁷ *ber-kâ'ide-i el-kâdimu yü-zâru*¹¹⁸ elçi paşayı ziyârete gitmiştir.

V- Sefaret Görevi

Yabancı ülkede yapılan merasimleri üç ana başlık altında özetlemek mümkündür: Birincisi; sefâret heyeti, gönderildikleri ülkenin payitahtına müretteb alay ile girişte yapılan merasim, ikincisi; sefâret heyeti için payitahta hazırlanan konaklara yerleştikten sonra, o ülkenin hükümdarı nezdinde elçinin getirdiği hediyelerin ve nâmelerin teslimi için yapılacak olan resm-i kabul töreni, üçüncüsü de; sefâret heyetinin Âsî-tâne-i sâ'âdete dönme yolculuğunu başlamadan önce, Sultana götürmesi gereken hediye ve cevâbî mektupları teslim aldığı son resm-i kabul.

1. Payitahta Giriş Töreni

Osmanlı Devleti, sefâret heyetlerinin ihtişamına çok önem vermekteydi, hattâ devletin mâli yönden pek iyi durumda olmadığı zamanlarda bile bunu ihmal etmiyordu. Bu

¹¹⁶ Ahmed Paşa(Kesriyeli):(?-1748/49). SO, 1,251. BOT, VIII,114-115.

¹¹⁷ Eyyûbî Hasan Paşa'nın oğludur. 1719-1720 ve daha sonra 1734-1747 Bağdad valisi oldu. 1747'de vefat etmiştir. SO, 1,250.

¹¹⁸ Mustafa Rahmî (Kırımlı), *Safâratnâme-i İrân*, Süleymaniye Kütüphanesi (Esat Ef.),No: 2091, V 29/a.

yüzden, gönderildikleri ülkenin payitahtlarına girişi büyük debdebe ve tantana ile yapıyorlar ve devletin ihtişamını göstermek için hiçbir hususu ihmal etmiyorlardı.¹¹⁹ Yabancı devlet adamlarının şehre giriş için teklif ettikleri protokolü kabul etmiyorlar ve sefâret alayını kendi istedikleri şekilde tertib ediyorlardı.¹²⁰ Hemen hemen bütün sefâretnâmelerde, şehre nasıl girildiği, sefâret alayının nasıl tertib edildiği hakkında geniş malumat bulunmaktadır. Bu tarif ve tasvirler incelendiğinde, elçilerin şehre girmeden önce konakladıkları son konaklama yeri olan şehirde, kendilerine kral tarafından başvekil veya yüksek rütbeli bir asker gelerek, elçiye kralın selamını tebliğ ettikten sonra onu payitahta davet ederdi. Payitahta girer iken, alayın tertip edilmesi hususunda Osmanlı elçilerinin hassasiyetini bilen ülkeler, alayı istedikleri gibi düzenleyebileceklerini de ifade ederlerdi. Çoğu zaman kral kendi arabasını elçinin binmesi için gönderdiği vaki olduğu gibi,¹²¹ bazan da, elçiyi payitahta davete gelen devlet adamları onların neye ihtiyaçları olduğunu sorar ve genellikle ata

¹¹⁹ a.g.e., s.38.

¹²⁰ a.g.e., s.48. 1720 yılında Viyana'ya gönderilen İbrahim Paşa'nın sefâretnâmesinde, Avusturyalılar, şehre girerken dergâh-ı âli yenîçerilerinin elçinin arkasından yürümelerini ve tüfenklerini yukarıda değil aşağıda tutmalarını istemişler, ancak bu istek kabul edilmemiştir.; Refik, Ahmet, **Paşarofça Muahedasinden sonra Viyana'ya sefir izamı**, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, sayı:40, s.219. Buna mukabil, İstanbul'a gelen yabancı elçilerin şehre girişlerinde bayraklarını açmaları veya askeri bando kullanmaları her zaman mümkün değildi. Bazan askeri müziğe müsaade edilirken, bayraklarını açmalarına izin verilmezdi.; Spuler, s.180-181.

¹²¹ 1665 yılında Viyana'ya gönderilen Kara Mehmed Paşa'nın sefâret heyetine sefâret kâtibi olarak katılan Evliya Çelebi'nin seyâhatnâmesinde, bu konu ile alakalı şu bilgiler verilmektedir: "*Çünkü ale's-sabah oldı, Paşa'ya başvekil ve Başkomsar ve ikinci vezir huzûr-ı paşaya gelüp, yer öpüp, Çasar size selamlar itdi; buyurun, cümle murâdınız üzre alayınız olsun, deyü kraldan bir cevâhirlî ve sekiz atlı bir Hinto araba getürdiler kim hakkâ ki, Çasar krala mahsus araba-i murassa`dur kim gören âdemin dîdeleri hîrelenir.Hemân Paşa, ben arabaya binmem ve biz Osmanlıyuz, bizüm mu`tâdimuz küheylân atlara binüp, cirid oynayup gazalara gitmekdür. Bizüm İstanbul'da böyle arabalara avratlar biner, bize lâzım degildir.*"; **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, İstanbul 1978, VII.Cilt, s.185-190.

ihtiyaçları olduğundan, bu arzuları kralın özel ahırından temin edilirdi.¹²² Bu merasimin, sefâret heyetinin pâdişâhın huzurunda yapılan merâsim gibi ihtişamı olmasına özenle dikkat edilirdi.¹²³

Bazı sefâretnâmelerden, merasimle payitahta giren sefâret heyetinde bulunan asker ve pehlivanların türlü gösteriler sergilediklerini, alayın zengin bayraklarla süslendiğini, mehter eşliğinde askerlerin tekbir getirdiklerini ve silahlı olduklarını, ayrıca bazı görevlilerin de seyircilere içecek şeyler dağıttıklarını öğrenmekteyiz.¹²⁴ Bu merasimler yabancı ülke insanlarının son derece ilgisini çektiğini yine sefâretnâmelerden öğrenmekteyiz. Bu konuda Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin sefâretnâmesinde şunlar anlatılmaktadır:

"Bizler ise bahr ile gelüp, bizde alay göstermek esbâbı ke-mâ yenbağî mühemyâ degil iken, 'avn-i Bâri ile:" Paris şehrinde böyle müzeyyen alay olmamışdur." deyü ikrâr u itirâf eylediler."

2- Resm-i Kabul (audience)

Mürettep alay ile şehre giren sefâret heyeti konaklarına yerleştikten sonra, bir kaç gün dinlenmeleri için beklenirdi. Osmanlı Devleti'nin söz konusu ülke ile ilişkilerinin iyi olmadığı anlarda, daha doğrusu, muhatap ülkenin dış politikadaki pozisyonu Osmanlı Devleti'nden daha iyi bir konumda olduğunda, elçilerin gerek şehre giriş protokollerinde ve gerekse resm-i kabullerinde büyük zorluklar çıkarılır ve bu dinlenme günleri daha da uzayabilirdi.¹²⁵

¹²² Uçman, Abdullah, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefâretnâmesi, Tercüman 1001 Temel Eser, s.40-42.

¹²³ Unat, OSS, s.38.; Aktepe, s.58-59.; Atsız, Bedriye, Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s.20-22.; Savaş, A.I., Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendi über die Gesandtschaftsreise nach Wien, Doktora Tezi, Wien 1989, s.160-161.

¹²⁴ Evliya Çelebi, a.g.e.

¹²⁵ Geniş bilgi için bk.: Refik, Ahmed, Alimler ve Sanatkarlar, s. 199-203.

Bir kaç gün geçtikten sonra elçiyi konağında ziyarete gelen genellikle başvekilin memur ettiği bir devlet adamı, elçilerin *kudûmunü terhib ve makamlarını tebrik* eder ve resm-i kabulün ne zaman olacağını tebliğ ederdi. Aynı zamanda, resm-i kabulün ne şekil olacağını ve bunu kendilerine yazılı olarak vermesini rica ederdi. Resm-i kabulün şeklinin dikte ettirildiği¹²⁶ ve ettirilmek istendiği zamanlarda olmuştur, ancak bunu şiddetle reddeden elçiler de vardır. Bu konuda 1740 yılında Rusya'ya gönderilen Mehmed Emnî Paşa'nın sefâretnâmesinde bu hususla alakalı aşağıdaki ifadelere rastlamaktayız:

".....ser-kâtibi nâm tercümân nezd-i hakire gelüp, Çarîçe ile mülâkât keyfiyetini dermiyân ve zu'mlarınca rûsüm-i devletlerin beyân etmeye şürû' edüp, France ve Nemçe ve Acem devletlerinden, sefâret-i kübrâ ile vürûd idenler tebliğ-nâme için İmparator ve İmparatoriçemüz ile arza girdüklerinde, pâdişâhımız taht üzerinde kâ'id iken elçiler üç kerre zemîn-bûs olup, ba'debû takbil-i yed iderler ve getürdükleri nâmelerini taht yanında kâ'im olan veziri vekiline teslim ederler." deyü i'lâm ve:"Siz ne vecbile mülâkât idersüz? deyü isti'lâm eyledüklerinde:" Ben Sizün tarif eylediginüz kânûn ve rûsümü fehm itmem; ancak bizüm ne güne mülâki olacağımızı sizlere ifhâm edeyim."¹²⁷ diyerek kendi resm-i kabul protokolünü onlara kabul ettirmiştir.

1748 yılında Viyana'ya orta elçi olarak gönderilen Mustafa Hattî Efendi'nin¹²⁸ sefâretnâmesinde de bu olay tafsilatlı bir şekilde izah edilmektedir; elçi Hattî Efendi Viya-

¹²⁶ Bk. dipnot 3.

¹²⁷ Aktepe, a.g.e., s.61.

¹²⁸ Mustafa Hattî Efendi(1680?-1760) Urfalıdır; 1702 yılında Rakka valisi Çerkes Osman Paşa'ya divan katipliği yapmış ve daha sonra şâir Nâbî'nin kethûdasi olmuştur. 1739 Belgrad barışından sonra mevkûfâtî olmuş ve bir yıl sonra Rusya'ya ikinci muhaddid olarak vazifelendirilmiştir. 1742'de kalyonlar kâtibi ve 1748 yılında Avusturya'ya nişanlılık pâyesi ile orta elçi olarak gönderilmiştir.; Müstakimzâde, S., *Tuhfe-i Hattâîn*, İstanbul 1928, sayı: 12, s.554.; GOR, VIII. Cilt, s.106.; SO, II. Cilt, s.280-281.; Savaş, *Mustafa Hattî*, s.87-88.

na'da kendisi ve maiyyeti için hazırlanan konağa yerleştikten sonra, mutad olduğu gibi tercüman kendisine gelmiş ve resm-i kabulün nasıl olacağı hakkında bilgi istemiş ve kendinden önceki Osmanlı elçilerinden İbrahim Paşa(1719/20) ve Cânibî Ali Paşa'nın(1740)¹²⁹ imzalı resm-i kabul protokollerini¹³⁰ kendisine ibraz etmiştir. Bunu üzerine Hattî Efendi de bu makalemizde orijinali ile sunacağımız protokolü yazmıştır.

2.1. Mehmed Emnî Paşa'nın Resm-i Kabul Protokolü

“Evvelâ Çariçe sarayına vüsûlümüzde, cânibi yemînimde mübârek ve mes'ûd nâme-i hümayûn-ı şevket-makrûnı a'lâyî serinde tutarak divân kâtibim ile ma'an bâb-ı dârdan dâhil olduğum gibi, mukâbilimde Çariçe'yi pâyîn-i seririnde kâ'im bulmalıyım ve yanında karib olduğım hengâmda mübârek nâme-i hümayûn-ı tâc-dâriyi istikbâl için hatavât-ı ta'zîm ile refâtara gelmeye muhtâcdur ve nâme-i hümayûnları ben takbîl ve tebcil ile serime berâber tutarak teslim için medd-i yed etdiğümde, Çariçe'niz bi'z-zât ve bi-kemâli'r-rağbeti ve't-tekrîm kendi eli ile ahz etmeye muhtâcdur ve Çariçe ile rû-be-rû olıcak makâm-ı karibe dek rast-refâtâr ile varırız ve selâma bedel ellerimi kemerime berâber ref ile istimâlden gayrı tavr-ı âharının sūdûri tarafımızdan nâ-mutasavverdir.”¹³¹

¹²⁹ Ali Paşa'nın imparatorun huzuruna çıkmasına sıra gelince teşrifat konusunda problem ortaya çıkmıştır; elçi , imparatorun üzerindeki elbisenin eteğini öpmek ve güven mektubunu(credential) tahtın yanındaki masanın üzerine bırakıp geri çekilmek istememiş, mektupları imparatorun allne vermek için direktmiştir.; BOT, VIII.Cilt, s.17-18.

¹³⁰ Viyana Devlet Arşivi'nde yapmış olduğumuz araştırmalarda, yalnız Mustafa Hattî Efendi'nin, Sefâretnâmesinden ayrıbir belge olarak muhafaza edilen resm-i kabul protokolünü elde edebildik. Hattî Efendi'nin Sefâretnâmesinde varlığından bahsedilen yazılı protokol belgelerini bulmaya muvaffak olmadık.YN.

¹³¹ Aktepe, s.61-63,(V 9/a-9/b)

Osmanlı elçisinin bu ifadelerinden sonra, Rus devlet adamları buna razı olmuşlar, ancak, merâsimin tamamlanmasından, yani mektubu teslim ettikten sonra, geri dönerken birden arkasını dönmeyip, İmparatoriçeye hürmeten bir kaç adım, yüzü kraliçeye dönük vaziyette geri çekilmesini elçiden rica etmişler, o da bu ricayı kabul etmiş ve söz vermiştir.¹³²

2.2. Mustafa Hattî Efendi'nin Resm-i Kabul Protokolü

Daha önce de belirtildiği gibi, Mustafa Hattî Efendi'nin resm-i kabul protokolü hakkında Sefâretnâmesinde malumat vardır, ancak, protokol metni sefâretnâme metni içinde bulunmamaktadır.

"Mâdde-i ûlâ: defter-i hedâyâ-yı pâdişâhî ve sûret-i defter-i mükâleme vü muhâtaba ve meclis-i Çasariyye'ye murabhas-ı dübül olan neferün isimleri beyân olup, elçi efendi hazretlerinin es-lâfi-yi resmî üzre alay defteri verilmek.

Mâdde-i sâniye: Hedâyâ-yi pâdişâhâne olan bi'l-cümle em-ti'a vü eşyâ koçilere tahmil ve sahn-ı sâniye vukûf ve ağayân-ı enderün vesâatları ile pîş-gâb-ı Çasariyyeye nakl ve rü'yet olunmak ve hedâyâ-yı mülûkânededen olup, zeyn ü licâm ile mükemmel esb-i hümayûn ve yelken-dest olan atlar sahn-ı sâlise isâl olunup, elçi efendi hazretleri indigi mahalle degin fakat kethüdâ beg ve divân efendisinden gayrı kimse at ile girmemek; hedâyâyı hâmil olan ağaları arz odası mukâbilinde tertib-hâne makâmında da'vet mahalline dek tevakkuf eylemek.

Mâdde-i sâlise: Elçi efendi hazretleri sa'âdet ile arz odasına girdükde, üç yerde selâm resmin icrâ eylemekdür; ibtidâ, kapudan içerüye dübûletde; sâniyen, ortaya vardukda; sâlisen, mukâbele-i mükâleme makâmında; ba'dehü pây-tahta Çasar'ın turduğu makâm-ı mabsûsda vâki bir kademe üzerüne vaz'-ı kadem eyleyüp,

¹³² Sefâretnâmede, Çariçe'nin huzurundaki resm-i kabul anlatılırken, elçinin bu sözü tutup tutmadığına dair bir işaret yoktur.YN

nâme-i hümayını piş-gâh-ı çasariyede mevzû' suffenün safranun üzerüne vaz' eyledükden sonra, yine kademe turduğu mahalle avdet eyleyüp, ba'de zâlik devleteyn-i aliyyeteyn beynine lâyük âdâb ve risâleti ve âyin-i sefâreti mürâ'ât ile tarafende muktezâ-yı hâle göre hitâb u cevâb emri tamamından sonra elçi efendi hazretleri şevketlü kerâmetlü âl-i Osmân pâdişâh efendimiz hazretlerinin huzûr-ı çasariyyeye dostlık ve musâfâta binâ'en hedâyâ-yı mülûkâneleri defteri ve vezîr-i a'zamlarının mektûblarıdır, deyü yine evvel kademeye vaz'-ı kadem eyleyüp, nâme-i hümayını vaz' eylediği suffenün üzerine defter ve mektûbı ma'an koymakdur. Ba'dehü hedâyâ-yı pâdişâhâne izbâriyyün kethüdâ bege işâret idüp, sorguc u mecden mâ'adâ olan hedâyâyı elçi efendi hazretleriyle Çasar bey-ninde vâki firâş üzerine tertib ü tanzim olunup, sorguc u mec taraf-ı çasariyyeden ta'yin olunan mahalle vaz' olunmakdur.

Mâdde-i râbi': Taraf-ı çasariyyeden hedâyâ-yı pâdişâhînün kabûlünü meşar-ı tabiyyet ü senâ vukû'undan sonra, elçi efendi hin-i vedâ'da Çasar'ın Kabanîçe mesâbesünde olan bâlâ-pûşî tarafını bûs idüp, hin-i dühülde olduğu gibi rû-be-rû ric'at ve yine üç yerde selâm ve vedâ ile avdet eylemekdür ve yine gidildiği gibi tavır üzre ünvan u alay ile azîmet olundukda, kimesnenün üzerinde kat'â silâh ve âlât-ı harbî olmamakdur ve arz odasına Yehûd ve Nasârâ'dan kimse dâhil olmayup, ve dâhil olanlarda kalpaklu kimesne olmamakdur ve anadan toğma Müslümân olma-dukca kimse girmemekdür.¹³³

3. Veda Ziyareti

Osmanlı elçilerine ilk resm-i kabûlden sonra veda ziyaretine kadar buldukları ülkenin, özellikle şehrin görmeye değer yerlerini, opera, rasathane ve mesire yerlerini gezdirip gösterdiklerini sefâretnâmelerden öğrenmekteyiz. 1792 yılına kadar yabancı ülkelere giden elçiler muvakkat olarak gönderildiklerinden dolayı, belirli bir müddet sonra İstanbul'a tekrar dönmüşlerdir. Sefâret vazifesinin en son bölümü olan

¹³³ Haus-Hof und Staatsarchiv(HHStA) Viyana, 1 Türkei IV.

veda ziyareti aynı zamanda, o ülkenin hükümdarından geri dönüş için izin isteme ve kendisine verilecek hediye ve nâmelerin resmen teslim olunduğu ve alındığı merasimdir. Elçilerin sefâret vazifelerini ikmal etmeleri sonucu ülkelerine sağ salim geri dönmeleri hususunda gerekli hassasiyet elçilerin yabancı hükümdara teslim ettikleri nâmede(credential) özellikle belirtilmiştir. Bunların dışında veda ziyaretleri, devletlerin karşılıklı olarak barışın muhafazası ve istihkâmı için gereken her türlü şeyin yapılacağına dair sözlü ifadelerin yapıldığı ziyaretlerdir. Zaten elçinin, bulunduğu ülkede ağırlanışı ve kendisine gösterilen itibar, muhatap devletler arasındaki dostluk ve barışın devamına olan isteğin göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Elçiler veda ziyaretinde, kral nezdinde yaptığı bir konuşma ile geri dönüş arzusunu belirtir ve bundan sonra kendisine ne zaman yola çıkacakları hususunda bilgi verilerek, gerekli hazırlıklar başlatılır. Sefâret heyetine Osmanlı sınırına kadar refakat etmek üzere tahsis olunan görevlilere dönüş güzergahı bildirilir ve elçilerin Osmanlı sınırında teslimi ile, muhatap ülkeye düşen vazife son bulmuş olur. Sefâret heyetinin görevi ise, İstanbul'a döndükten sonra, sadrazama sefâret hakkında verilen ve gerekirse sultanın huzurunda tekrarlanan rapordan sonra son bulmaktadır.¹³⁴

VI. Osmanlı Devletine Gelen Yabancı Elçiler

1606 Zirvatorog Barışı ile, daha önce Osmanlı protokolünde "*Viyana Beyi*" olarak tavsif edilen Avusturya-Roma İmparatorunun "*kaysarlık*" ve 1699 Karlofça Barışı ile de, önceleri "*Moskof prensi*" olarak hitap edilen Rus çarının

¹³⁴ Bu hususta Mustafa Hattî, Sefâretnâmesine eklediği bir yazıda şunları ifade etmektedir: "... huzûr-ı lâmi` a`n-nûr-i hüsrev-ı sâhib-i zuhûrda dahi bi`i-cümle meşhûd u ma`lûmum olan âsâr u ahvâl yegân yegân takrîr u beyân olunup, hitâm-ı kelâmın mübârek lisân-ı kerâmet-leşân-ı cihânbâniden 'Berhurdâr olasin! Şân-ı devleti tekmil itdîn.' deyû"; Savaş, s.203.

"*çarlık*" ünvanlarının tanınması gibi tavizlere rağmen Avrupalı devletler uzun yıllar, Osmanlı Devleti ile *eşit hakları hâiz muhatap* kabul edilmemiş ve bu diplomatik tavır, İstanbul'a gönderilen yabancı elçilerin Âsitâne'deki statülerine, hareket, ikâmet ve padişah tarafından kabullerine önemli ölçüde yansımıştır.

Ülkelerinin siyâsî, ticârî ve diplomatik menfaatlerinin takipçisi olmak gayesiyle Âsitâne'de bulunan yabancı elçilerin ikâmetleri ve Osmanlı hükûmetine yakınlıkları ülkeleri açısından diplomatik başarıların en büyüğü idi; zira, Osmanlı hükûmetine yakın yabancı devlet elçileri, diğer ülkelerin Âsitâne'de temsilcileri hususunda zaman zaman nüfûz sahibi olmuşlardır. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından da, zaman zaman diplomatik bir koz olarak kullanılmıştır.

Biz bu çalışmamızda, yabancı elçilerin, özellikle Avrupalı elçilerin, Âsitâne'de vuku bulan resm-i kabul törenlerini incelemeye çalışacağız.

1. Yabancı Elçilerin İstikbâli ve İstanbul'a Giriş Merâsimleri

Yabancı elçiler, Osmanlı hududuna girer girmez Devlet-i Aliyye'nin misafiri kabul edilir ve Osmanlı topraklarında ikâmetleri esnâsındaki maişetleri karşılanırdı¹³⁵. İstanbul'a gelen elçilere daha önce mihmandar tayin edilir ve bu mihmandar nezâretinde Osmanlı topraklarında seyahat ederlerdi. Fevkalâde elçi olarak kara yoluyla gelenlere "yemeklik" İstanbul'a yakın bir çiftlikte tertib edilirdi. Bazı yabancı devlet elçilerinin, Osmanlı Devleti tarafından giriş müsaadesi verilinceye kadar sınırdaki bekletildikleri bilinmektedir¹³⁶.

¹³⁵ Geniş bilgi için bk., Mübahat S. Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof.Dr. İ.Ercüment Kuran'a Armağan, Ankara 1989.

¹³⁶ Spuler, s.179.

Yabancı elçilerin İstanbul'a girişleri ile ilgili değişmez kurallar vardı; yabancı elçilerin istikbâli için genellikle çavuş tayin olunur ve bu çavuşların sayısı bazan elliye bulurdu¹³⁷, ayrıca elçilik heyetine refakat etmek için yeniçerilerden müteşekkil 100 kadar asker tayin olunur, bu sayı bazan bini bulurdu¹³⁸; bunu müteakip şehre bu müretteb alay ile girilirdi. Sınırlarda mübâdele esnasında meydana gelene anlaşmazlıklar ve diplomatik üstünlük manevraları, diplomatların gönderildikleri ülkenin pâyitahtına girişlerde de meydana geliyordu. İstanbul'a girişlerde durum biraz daha farklı idi; eğer İstanbul'a gelen yabancı ülke diplomatları muhteşem bir merasimle karşılanıyor ve giriş esnasında bando çalmak ve bayrak açmak gibi imtiyazları kullanabiliyorlar ise, bu o ülkelerin diplomatlarının Devlet-i Aliyye nezdinde muteber tutulduklarının ve devletleri ile ilişkilerin iyi olduğuna delâlet etmekte idi. Bu durum aynı zamanda, diğer ülkeler nezdinde gururlanma vesilesi idi. Deniz yolu ile gelen elçiler Çanakkale'de karşılanır ve bunlar için yapılması planlanan İstanbul'a giriş merasimleri, deniz yolculuğunun belirsizliği sebebiyle planlanan günde yapılamamaktaydı¹³⁹.

Osmanlı elçilerinin gönderildikleri ülkenin pâyitahtına girişlerinde ihtişama büyük özen göstermekteydiler. Gerek o ülkenin insanlarını ve gerekse devlet adamlarını tesir altında bırakmaya çalışmışlardır. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaşayan insanların, devlet adamlarının, dünyanın bir numaralı siyasi gücünü temsilen ülkelere gelen Osmanlı elçilik heyetini, onların nasıl göründüklerini ve nasıl yeyip içtiklerini yakından görmek için gösterdikleri çabalar hakkında sefâretnâmelerde zengin örneklere rastlanmaktadır. Yabancı elçilerin İstanbul'a girişlerinde, bando çalmaya ve bayrak açmaya ke-

¹³⁷ Hammer, *BOT*, III, 85.

¹³⁸ a.g.e.,s.65.

¹³⁹ *GOR*, IV, 22.

sinlikle müsaade edilmemektedir. 1616 yılında İstanbul'a gelen Avusturyalı elçi Czernin ilk defa bando çaldırarak ve bayrak açtırarak İstanbul'a girmiş ve bu ihlalden dolayı görevli çavuşbaşı cezalandırılmıştı¹⁴⁰. Fakat Avusturyalı elçi Molard'ın İstanbul'a girişinde sadece bando çalmasına müsaade edilmiş fakat bayrak açması reddedilmişti¹⁴¹. 1634'de İstanbul'a gelen Avusturyalı elçi Puchhaimb'e her kisi de müsaade edilmemişti. İlk defa, 1664 yılında İstanbul'a girişte bu iki imtiyazı birlikte kullanarak giren yine Avusturyalı elçi Leslie'dir; buna pâdişâhın İstanbul'da olmaması sebebiyle müsaade edilebilmişti¹⁴².

İstanbul'a kalabalık bir şekilde gelen yabancı devlet elçileri için de tahdit getirici uygulamalar görülmektedir; Rodos'un fethini tebrik için 500 kişilik bir heyetle İstanbul'a gelen İran elçilik heyetine, bir yabancı devlet elçilik heyetinin böyle kalabalık bir şekilde İstanbul'da boy göstermesinin münasip olmayacağı düşüncesi ile müsaade edilmemiştir¹⁴³

Yabancı elçiler İstanbul'a girişte, atlarının ve bandolarının zengin süslenmesiyle de ilgi çekmek ve bir azamet gösterisi yapmaya gayret sarfederlerdi. Şehre girişin ihtişamını simgelemek üzere beraberlerinde soyluları ve tüccarları - özellikle Fransızlar- bulundurmaya ihmal etmezlerdi.

Osmanlı elçilerinin gönderildikleri ülkenin pâyitahtına girmeden hemen hemen aynı şekilde davrandıkları bilinmektedir; ancak, şehre giriş protokolünde Osmanlı elçilerinin daha dominant davrandıklarını ve bu protokolü büyük ölçüde belirlediklerini görmekteyiz. Şehre giriş merasimlerinde bu hususların özenle uygulanmasından, diplomatik tesirin amaçlandığını görmekteyiz.

¹⁴⁰ Spuler, 179-180. J.H.Jaeck, *Taschen Bibliothek der wichtigsten und interessantesten Reisen in die Türkei*, Nürnberg 1828-1831, II,51.

¹⁴¹ Hammer, II,774.

¹⁴² Spuler, 180.

¹⁴³ BOT, III, 25.Kütükoğlu, s. 213.

2. Resm-i Kabul Merasimi

2.1. Sadrazam Tarafından Kabul

Yabancı elçilerin alay ile konaklarına yerleşmesinden genellikle üç gün sonra, mutad olduğu şekilde sadrazamı Paşakapısı'nda ziyaretle diplomatik faaliyetlerini başlatmış oluyordu. Kabulden bir gün önce dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından biri veya çavuş¹⁴⁴ elçiyi davet etme vazifesine memur edilirdi. Kabulün yapılacağı gün elçiyi konağından almak için çavuşbaşı veya kapıcıbaşı gönderilir ve çavuşbaşı acelelerinin olmadığını ifade ederek geç gelirdi¹⁴⁵. Paşakapısına, çavuşlar, yeniçeriler asesbaşı ve sübaşı eşliğinde gidilirdi. Görüşmenin yapıldığı odada, bazı yetkilileri hazır vaziyette bulur ve saray tercümanı da merdivende kendilerini beklerdi. Sadrazam, görüşme odasına bazan elçi ile aynı zamanda bazan da oturduktan sonra girerdi¹⁴⁶. Sadrazamın kabul ettiği elçinin ülkesi ile ilişkiler iyi değil ise, sadrazam elçiyi oturarak kabul eder ve bir müddet ayakta bekletirdi¹⁴⁷.

Osmanlı elçilerinin raporlarında ise, Osmanlı elçilerinin sefâret ile gittikleri ülkenin sadrazam mesâbesinde olan başvekilleri arz odasında elçiyi ayakta bekler buldukları anlaşılmaktadır. Avrupalı elçiler arz odasında yabancılar için pek alışık olmadıkları ve rahat olmayan bir tabureye oturtulur ve taburenin koyulduğu yerin sadrazamın oturduğu yerden daha aşağıda olmasına dikkat edilirdi; bu da diplomatik manada, yabancı elçinin işinin zor olduğuna ve onu tahkir manasına geldiğine delâlet etmekteydi. Fransız elçisi Villeneuve'nün 1728 yılında sadrazam ile yapmış olduğu bir görüşmede sadrazamın yanına oturması büyük bir imtiyaz ve takdir olarak değerlendirilmişti¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Kütükoğlu, s.218. Spuler 184.

¹⁴⁵ Spuler, s.184.

¹⁴⁶ Kütükoğlu, s.220. Spuler, 184.

¹⁴⁷ BOİ. III,108.

¹⁴⁸ Spuler, a.g.e.

Elçinin odaya girmesinden kısa bir müddet sonra sadrazam da odaya gelir ve sesli bir şekilde selamlaşırlar, şerbet ve tutsü ikramından sonra yerlerine oturarak sohbe başlarlardı. Konuşmalarda, elçinin ülkesinin durumu, İstanbul'da edindiği intibalar ve rahat olup olmadığı sorulurdu. Bu sohbet esnasında birlikte yemek yenirdi. Buna mukabil Osmanlı elçilerinin yabancı hükümdar tarafından kabul edildikleri arz odasında yemek yediklerine tesadüf edilmemiştir. Osmanlı elçileri onuruna verilen yemek ziyafetleri genellikle, elçi ve maiyetinde olanların buldukları konaklarda, Osmanlı ahçılarına yaptırmak suretiyle icra ederlerdi.

Kabul sırasında verilen ziyafette, yemeklerin seçimi onlara bırakılır ve elçilerin- özellikle Rus elçilerinin- oruçlu olup olmadıklarına dikkat edilirdi¹⁴⁹. Yabancı elçilerin Ramazan'da sadrazamla görüşme isteğinde bulunmamaları nazik bir dille ifade edilirdi, zira sadrazamın ziyafet verememe gibi bir durumda mahcup olacağı kanaati vardı.

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler karşısında müzâkere pozisyonunun çok güçlü ve karşılıklı ilişkileri önemli ölçüde belirleyici olduğu dönemlerde, İstanbul'a gelen elçilerin sadrazam tarafından kabulleri esnasında büyük sorgulamadan geçtiklerine de şahit olunmuştur. Bunda, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı elçilere birer casus ve rehine¹⁵⁰ muamelesi yapmasının büyük rolü vardır.

Elçilerin sadrazam ile mutad görüşmelerinde pâdişâh ile görüşmeye kabul edilmelerini rica etmeleri, sadrazam ile yapılan görüşme, aslında pâdişâh tarafından kabul için bir vize mahiyeti taşıyordu¹⁵¹. XVIII. yüzyılın sonlarına kadar, kabul

¹⁴⁹ Spuler, s. 185.

¹⁵⁰ "Osmanlılar devamlı olarak Hıristiyan elçilerin bütünüyle casus ve entrikacı olduğu tıkrinden hareket ettiklerinden, -laf aramızda, haksız da değillerdi- sefirlerin kendi aralarındaki teması kesmeye çalışıyorlar ve onların hareket serbestisini bazan da sınırlandırıyorlardı..." Tepplı, s.151-152.

¹⁵¹ 1682 yılında İstanbul'a gelen Avusturyalı elçi Voznicyn, sadrazam ile görüşmesinin pâdişâh ile görüşlükten sonraya bırakmış ve bir ay bekledikten sonra bunun mümkün olmadığını görerek bu kurala boyun eğmek zorunda kalmıştır. Spuler, s. 185.

sonrası elçinin veda etmesi esnasında sadrazamın ayağa kalkmaması bir gelenek olarak kaldı. Kabulün samîmî ve dostâne geçmesinin ve hüsn-i kabul görmesinin bir nişânesi olarak, daha sonra elçiye bir memur (çavuş) gönderilir ve görüşmenin son derece kabul gördüğü tebliğ edilirdi; ayrıca elçiye, daha önce hiç bir yabancı ülke elçisinin böyle bir kabule mazhar olmadığı iletildi¹⁵².

2.2. Padişah Tarafından Kabul

Yabancı elçilerin diplomatik misyonlarının en ehemmiyetli noktası pâdişâh tarafından huzura kabul oluşturmaktır. Bu kabul merâsiminde kendilerine teslim edilecek cevâbî mektup ve hediyeler teslim ediliyordu. Huzura kabul edilecek olanların sayısı, saati ve görüşme konuları sadrazam veya sedâret kaymakamı tarafından önceden mufassal bir şekilde açıklanır ve tespit edilirdi¹⁵³; hattâ pâdişâhın huzurunda elçinin ifâde edeceği cümleler, sadrazam tarafından kendisine talim ettirilirdi¹⁵⁴. Buna mukâbil Osmanlı elçilerinin gönderildikleri ülkenin hükümdarı huzurunda yapacakları görüşmenin protokolünü genellikle kendileri tespit etmekteydiler; bu konuda ne kadar ısrarlı oldukları mevcut sefâretnâmelerden anlaşılmaktadır¹⁵⁵.

¹⁵² Spuler, s.185.

¹⁵³ Tepplý, s.127.

¹⁵⁴ BOT, III,116-117.

¹⁵⁵ Viyana Devlet Arşivi'nde, 1748 yılında Viyana'ya orta elçi olarak gönderilen Mustafa Hattî Efendi'nin kendi el yazısı ile kaleme aldığı ve dört maddeden oluşan resm-i kabul protokolü mevcuttur. Ayrıca sefâretnâme metninde de, daha önce Viyana'ya elçi olarak gönderilen İbrahim Paşa (1719) ile Cânîbî Ali Paşa'nın (1740) bizzat kendilerinin kaleme aldıkları resm-i kabul protokollerinden bahsedilmektedir, ancak bu belgeleri bulmak mümkün olmadı. A.İbrahim Savaş, *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendi über seine Gesandtschaftsreise nach Wien*, (Basilmamış doktora tezi), Wien 1989, s.283-289, HHStA, 1 Türkei IV ve s.106, V 14/b. Ayrıca, 1740 yılında Rusya'ya elçi olarak gönderilen Mehmed Emîni Paşa'ya, kraliçe huzurunda Rus âdetlerine göre hareket etmesi gerektiğini hatırlattığında, Osmanlı elçisi, huzurda resm-i Osmâniyân üzere ha-

Elçiler, pâdişâhın bulunduğu odanın önüne kadar kapıcı-başı refakatinde gelir ve odanın önünde dört çavuş beklerdi. İki çavuş, elçilerin kollarından tutup koltuğuna girer ve pâdişâhın huzuruna, âdetâ ayakları yerden kesilmiş bir vaziyette getirirlerdi¹⁵⁶. Her zaman olmasa da, bu şekilde huzura getirilen elçiler, çavuşların zor kullanması ile eğilerek alınları yere değdirilirdi. Orada bulunan bir saray görevlisi, diz çöken elçilere pâdişâhın kaftanının kolunu uzatır ve elçinin öpmesini sağlardı¹⁵⁷. Sultanın önünde yeteri kadar eğilmeyen Avusturyalı elçi Schwarzenhorn'u (1651), bizzat sadrazam eğmiş ve pâdişâhın kaftanının kolunu öptürmüştür. 1664 yılında İstanbul'a gelen Avusturyalı elçi Czernin inat ederek eğilmemiş ve çavuşlar tarafından zorla tazime zorlanmıştır¹⁵⁸.

Elçilerin pâdişâhın huzuruna bu şekilde getirilmesinin sebebi, Osmanlı tarihinde meydana gelen ve I. Murad'ın katline sebep olan olay olduğu ifade edilmektedir; Sırp Miloş Kobiloviç, Sultan I. Murad ile görüşmek ister ve huzura kabul edilir. Huzurda sultanın ayağını öpmek için eğildiği esnasında hançerini çıkarır ve sultanı katleder. Bu sebeple, bu olaydan sonra, ayak öptürme terk edilmiş ve elçinin elleri tutulmuş bir halde sultanın elini öpmesi kuralı getirilmiştir. Bu kural ilk defa 1796 yılında İstanbul'a gelen Fransız elçisi Aubert Dubayet'e uygulanmamıştır¹⁵⁹.

reket edeceğini belirtmiş ve resm-i kabul protokolünün esaslarını tespit etmiştir. Osmanlı elçisini ikna edemeyeceğini anlayan Rus yetkil, hiç olmazsa nâmeyi teslim ettikten sonra kraliçe huzurundan rûgerdân ayrılmasını rica etmiştir. Aktepe, s. 61, V 9/a.

¹⁵⁶ Spuler, s.188.

¹⁵⁷ Tepplý, s.143-144.

¹⁵⁸ a.g.e.

¹⁵⁹ a.g.e., s.145-147. Spuler, bunun bu olaydan sonra koyulmuş bir kural olmadığını, aksine eski bir şerk âdeti olduğunu yazmaktadır. Spuler, s.190.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Şeref, *Târîhi Osmâni*, 2 Cilt, Matba' ai Âmire, İstanbul 1339.
- Aktepe, Münir, *Mehmed Emni Bey Efendi (Paşa'nın) Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi*, TTK Yay., Ankara 1989
- Altınay, A. Refik., *Alimler ve Sanatkarlar*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1980.
-, "Pasarofça Muahedesinden sonra Viyana'ya sefir izamı" , *Târîb-i Osmâni Encümeni Mecmuası*, VII. ve VIII. Cilt, Sayı:40., s. 212-227.
- Andrees, J.H., *Allgemeiner Handatlas*, 3. Auflage, Bielefeld-Leipzig 1893
- Baştaç, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi (Son Devir 1261 1461)*, *Osmanlı Türk-Bizans Münâsebetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989.
-, *Osmanlı Türk-Macar Münâsebetleri (İlk Devir, 1456'ya kadar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1991.
- Resmî, Ahmed Efendi, *Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri*, sadeleştiren: Bedriye Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- Benda, Kálmán, "XV. Asırda Osmanlı-Macar Münâsebetleri", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, sayı: 2831, İstanbul 1975.
- Bracher, D.K., *Internationale Beziehungen*, Das Fischer Lexikon, Frankfurt 1969.
- Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev.: Prof. Dr. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- Droschdovski, G., *Das Herkunftswörterbuch, Etymologie der deutschen Sprache*, Mannheim 1989.

- Ebü Sehl Nu'mân *Efendi, Tedbirât-ı Pesendîde (TP)*, Viyana Milli Kütüphânesi, Nr.:1106, (Flügel Kat., II. Cilt, s.292, V 27/a.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyâsi Târih Metinleri, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1953.
- Feroz, Ahmad, *İstibat ve Terakki (1908/1914)*, çev.: Nuran Yavuz, İstanbul 1986.
- Hammer, Josef von, *Büyük Osmanlı Tarihi (BOT)*, Çev.: Vecdi B ü - rün, İstanbul 1990.
-, *Die Geschichte des Osmanischen Reiches (GOR)*, 10 Cilt, Graz 1963.
- Karamuk, Gürmeç, *Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeugnis des Osmanischen Machtverfalls und der beginnenden Reformära unter Selim III.*, Bern-Frankfurt 1975.
- Kraelitz, F.G., "Bericht über den Zug des Großbotschafters nach Wien im Jahre 1719", *Sitzungsberichte der k.k. Akademie*, Wien 1907.
- Kreutel, F., *Leben und Taten der Türkischen Kaiser*, Graz-Wien-Köln 1978.
- Kuran, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyâsi Faâliyetleri (1793/1821)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.
- Kurt, M., Yurdaydın, H.G., *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1300/1600*, İstanbul 1988.
- Kütükoğlu, M., "Diplomatik", *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IX. Cilt, İstanbul 1994.
- La Jonquiére, *Historie de L'Empire Ottoman*, Paris 1927.
- Mahmud Mesud Paşa, *Mecmu'a-i Mu'âbedât*, 5 Cilt, İstanbul 1294-1298.
- Matuz, Josef, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymâns des Praechtigen*, Wiesbaden 1974.
- Merâmî, Ahmed Efendi, *Takrir-i Merâmî Efendi- Muhaddid be-cânib-i Azak*, İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları, No:270 (V 246-275)
- Miller, William, *The Latins in the Lavant. A History of Frankish Greece (1204-1566)*, Cambridge 1964.
- Müstakimzâde, S., *Tuhfe-i Hattâtin*, İstanbul 1928.
- Neumann, A.W., *Über die orientalischen Sprachstudien seit dem 13. Jahrhundert mit besonderer Rücksicht auf Wien*, Wien 1899.
- Pakalın, M.Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay, İstanbul 1983.
- Prokosch, E., *Molla und Diplomat*, Graz 1972.

OSMANLI DİPLOMASİSİ

-, *Krieg und Sieg in Ungarn*, Graz-Wien-Köln 1976.
- Rahmi, Mustafa(Kırımlı), *Sefâretnâme-i İrân*, Süleymaniye Kütüphanesi(Esat Ef.),No: 2091
- Resmî, Ahmed *Efendi*,Vişana ve Berlin Sefâretnâmeleri, sadeleştiren: Bedriye Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- Roider, Karl, *Austrias Eastern Questions (1700/1780)*, New Jersey 1982.
- Sanaç, Fuat, *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Efendi über seine Gesandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1730/1731*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Wien 1992.
- Sander,Oral, *Ankaran Yükseliş ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi üzerine bir Deneme)*, Ankara 1987.
- Savaş, A.İbrahim, *Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendi über seine Gesandtschaftsreise nach Wien*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Wien 1989.
- Schaendlinger,A.C.,"Der diplomatische Verkehr zwischen Österreich und der Hohen Pforte in der Regierungszeit Süleymans des Prächtigen", *Kultur des Islam*, Wien 1980.
- Sevim, A.,Yücel,Y., *Klasik Dönemin üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, Ankara 1991.
- Spuler,B.,"Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)", *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, XI. Cilt, Heft:34, Breslau 1936.
- Süreyyâ, Mehmed, *Sicill-i Osmânî(SO)*,Heppenheim 1971.
- Süslü, Azmi,"Un Aparçu sur les Ambassadeur Ottomans et leurs Sefâretnâme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV. Cilt, sayı: 27, Ankara 1982.
- XIV. Cilt, sayı: 27, Ankara 1982.
- Şemdânîzâde, Süleyman, *Mür'it-tevârih*, neşr.: Prof. Dr. M. Aktepe, İstanbul 1976.
- Tepplý, Karl, *Dersâ'adet'de Avusturya Sefirleri*, çev.: Prof.Dr. Selçuk Ünlü, Kültür Bak.Yay., Ankara 1982
- Unat,F.R., *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, neşr.: Prof.Dr. B.S.Baykal, TTK Yay., Ankara 1992.
- Werner, Ernst, *Die Geburt einer Großmacht Die Osmanen*, Berlin 1966.
-, *Büyük Bir Devletin Doğuşu Osmanlılar*, çev.: O.Esen, Y.Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- Zitta, Reiner., *Die Türken und was von Ihnen blieb (The Turks and what they left to us)*, Wien 1978.

DİZİN

A

Ahmed Merâmî, 55, 56, 57, 58
Ahmed Paşa (Kesriyeli), 63
Ahmed Resmî Efendi, 33
Akkerman, 35
Akkoyunlu Devleti, 24
Aleksandr (II), 37
Ali Paşa (Belgrad Muhafızı), 60
Ali Paşa (Cânibî), 52, 67
Aubert Dubayet, 77
Aux La Chappelle, 18
Avusturya, 25, 26, 27, 29, 31, 32,
33, 34, 35, 36, 51, 54
Azak, 31, 55, 58

B

Babadağı, 33
Bağdat, 12
Bahçesaray, 55
Beç (Viyana), 47
Belgrad Barışı, 48, 51, 54
Belgrad, 13, 26, 31, 35, 58, 59, 60
Beş Tepeler, 55
Beylerbeyliği, 14
Bizans, 12, 13, 18, 19, 42

Boğdan, 16, 28, 36
Boza Bozgunu, 35
Bukovina, 34
Büyük Elçi, 14, 18

C

Candaroglu, 21
Cengiz, 33
Concert European, 37
credential (güven mektubu), 9, 45
Czernin, 73, 77

Ç

Çanakkale, 72
çavuş, 14, 76
Çelebi Mehmed Efendi (Yirmi-
sekiz), 51, 65
Çelebi Mehmet, 21

D

Dalya, 51
defterdar, 14
Deli Petro, 31
diploma, 9
dil Oğlanları (Sprachknaben), 43
Dubrovnik (Regusa), 16

ALİ İBRAHİM SAVAŞ

- E**
- Ebu Sehl Nûman Efendi, 47, 48,
58, 60, 61
Eflak, 16, 28, 31, 36
Eğri Kalesi, 29
Engels Hofen, 59
Erdel, 16, 28
- F**
- Fet (General), 62
Fransa, 14, 18, 26, 27, 31, 32, 36, 37
- G**
- Galiçya, 35
Gaudagni Ascanius, 52
Gelibolu, 21
Germiyanoğlu, 21
güven mektubu, 9
- H**
- Hanümer, 12, 31
hcmdapparatihaşvum kaynağı), 7
Hinto, 62
Hisarcık, 48, 60
Hünkar İskelesi, 36
Hünyadi Yanoş, 22
- İ**
- İbrahim Paşa, 15, 67
ikâmet ilcisi, 17, 18
İlhanlı Devleti, 12
İngiltere, 28, 36, 37
İran, 14, 20, 24, 26, 28, 32
İskender Bey, 20
İspanya, 28
İsveç, 35
İtalya, 36
itimatnâme(güven mektubu), 9
- J**
- Joannis, 13
Johann Sobieski, 43
- K**
- kaiser, 26
Kanije Kalesi, 29
Kantakuzenos (IV.), 11
kapitülasyon, 27
Karamanoğlu, 22, 24
Karesi Beyliği, 12
Kari (IV.), 32
Karlofça Barışı, 30, 31, 39, 40,
41, 42
kasarete, 47
Kırım, 16, 33, 34, 37
KirManuel, 13
Kosova, 19, 22
Küçük Kaynarca, 31, 33, 34, 35
- L**
- Lehistan, 33
Leslie, 73
Lozan, 27
- M**
- Macaristan, 19, 20, 21, 26, 29, 36
Mahmud (L), 30, 32, 51
Mahmud (İL), 18
Maria Theresa, 51
Marklık(uç beyliği), 11
MarkusLui(XIV.), 43
maslahatgüzar, 18
Mehmed (İL), 23, 24, 25
Mehmed Efendi (El-Hâc), 58,
59, 60, 61, 62
Mehmed Emnî Paşa, 66
Mehmed Paşa (Muhsinzâde), 33
Mennas (Tercüman), 58

OSMANLI DİPLOMASİSİ

- Mısır, 36
 Miloşkobilowiç, 77
 Mohaç, 19, 26
 Mollard, 73
 Mora, 24, 31
 Murad (I.), 13, 77
 Murad (II.), 21
 Mustafa (III.), 60
 Mustafa Efendi (Reisü'l-küttâb),
 15
 Mustafa Hattî Efendi, 15, 47, 51,
 52, 54, 55, 66, 67, 68
 Münîp Efendi (Reisü'l-küttâb),
 33
- N
- Nâdir Şah, 32
 nâmeresân, 14
 Niğbolu, 19, 20
 Nikola (Çar), 37
 Nikola (Papa), 23,
- O-Ö
- Orhan Bey, 11, 12, 19, 42
 orient Akademisi, 43
 Orkapı, 33
 ortaelçi, 14, 18
 Othıkbeli, 24
 Ösek, 51, 52
- P
- Paris Antlaşması, 34, 36, 37, 40
 Pasarofça, 31
 Penkler, 51
 Portekiz, 28
 Preveze, 31
 Prusya, 33, 34
 Puchhaimb, 73
 Purut Seferi, 31
- R
- ratifikatio (tasdikname), 14, 45
 Regusa (Dubrovnik), 16
 Repnin Vasile, 55
 Roma, 25
 Rusya, 14, 26, 31, 33, 34, 35, 36,
 37, 54
- S-Ş
- Saruhan, 11
 Schwarzenhorn, 77
 Scutari (Üsküdar), 11
 Selim (L), 25
 Selim (ni), 17, 18
 Semendre, 31, 35
 sınır tahdit raporu, 8
 Sırbistan, 21, 22, 31
 Sigismund (I), 43
 Sinop, 37
 Sibin (Herrmanstadt), 61
 sprachknaben (dil oğlanları), 43
 Süleyman (Kanuni), 26, 28
 Süleyman Çelebi, 20
 Şumnu, 33
- T
- tasdikname (ratificatio), 14
 Tebriz, 12
 Trabzon Rum İmparatorluğu, 24
 Trakya, 22
 tribut, 39
- U-Ü
- uç beyliği (marklık), 11, 12
 Umur Bey, 11
 Üsküdar (Scutari), 11
- V
- Varadin, 59
 Vasvar Barışı, 29

Venedik, 19, 20, 24, 25, 27, 31, 42
Villeneuve, 75
Viyana Konferansı, 36
Viyana Kongresi, 10, 16, 18, 40
Viyana, 13, 15, 30, 37
Yıldırım Bayezid, 20, 21, 24

Z

Zemun, 47, 52, 58, 59
Zištovl, 35
Zitvatorog, 23, 28, 29, 39, 41, 71